Irodalomtörténeti Közlemények (ItK) 130 (2026) 5
doi:10.56232/itk.2026.5.02

„A papoc hazassagarol valo comoedia”

A legkorábbi magyar nyelvű (ismert) dráma (1. közlemény)

KŐRÖSI Ferenc

Miskolci Egyetem, Irodalomtudományi Doktori Iskola, doktorandusz;
ELTE HTK Irodalomtudományi Kutatóintézet, tudományos segédmunkatárs
ORCID: 0000-0002-7933-5801

A comedy on the marriage of priests. The earliest known Hungarian-language drama

Abstract | The beginnings of Hungarian drama-literature are significantly marked by the comedies of Sztárai Mihály: *The Comedy on the Marriage of Priests* and *The Mirror of True Priesthood*. *The Comedy on the Marriage of Priests* is the earliest known Hungarian comedy; however, until recently we possessed only a few pages from the end of the text, preserved in the fragment discovered by Toldy Ferenc in the 1850s and published in Kolozsvár. Thanks to a comprehensive research project examining the history of the Heltai printing house and compiling a database of surviving copies, a complete edition of the comedy – previously known only from that single fragment – was found in 2025. The newly discovered copy is held by the Royal Library of Denmark. This discovery allows us to expand our knowledge in literary history, printing history, and many other related fields. The present study primarily investigates the historical printing aspects of Sztárai's comedy: the questions surrounding the creation of the manuscript and the circumstances of its publication. The study devotes particular attention to the presumed sources of Sztárai's comedy, as well as to elucidating the technical background of its publication.

Keywords | Sztárai Mihály, Heltai Gáspár, history of printing, history of drama, Heltai Press

* Készült az MKA-SZEGEDI-NM-2026/1-000006 számú pályázat keretében.

A *Magyar Könyvszemle* 2025. évi 2. számában beszámoltam arról, hogy előkerült Sztárai Mihály eleddig csak egy nyolclapos töredékből ismert komédiájának a teljes, hiánytalan példánya.[1] Az akkori tudósítást kiegészítendő – a komédia szövegének egyidejű közlésével együtt – e tanulmány a nyomtatvány kapcsán megfigyelhető jelenségek mélyebb vizsgálatát kísérli meg. Terjedelmi okokból azonban e kutatásokat szükséges volt ketté bontani: a most közölt, első közleményben csak a nyomdatörténeti, keletkezés- és kiadástörténeti kérdéseket érintem. A komédia tartalmi vizsgálata, valamint Sztárai két komédiájának összehasonlítása egy második közlemény feladata lesz.

1. Címlap, a nyomtatás helye, ideje

Az már Toldy Ferenc vizsgálatai óta egyértelmű, hogy a nyomtatvány kolofonja hamis, Krakkó említésével a cél a figyelem elterelése volt a kolozsvári nyomdáról.[2] Később, Varjas Béla kutatómunkája révén az is világossá vált, hogy a kolofonban megnevezett nyomdász, Kerekotzki Ferenc is kitalált személy, akinek létezésében nemhogy a magyar, de „kételkedett […] a lengyel tudományosság is, minthogy Kerekotzki nevű nyomdász a lengyel könyvkiadás történetében teljesen ismeretlen".[3]

Az újonnan előkerült példány címlapja ez ügyben szolgál azonban egy újabb információval. Noha a címlapon szintén Krakkó van feltüntetve, ám emellett a mű szerzőjét is ismerteti: „Scarinaj Mihal a' Laskai Plebanos altal ßerzettet." Bár a „Scarinaj" névforma nem tűnik túl gyakorinak Sztárai Mihály esetében – mégsem valószínű, hogy itt tudatos névferdítésről lenne szó. Bár ismert ugyan egy lutheránus Francysk Skaryna nevű belarusz humanista, orvos, nyomdász, aki Lengyelországban tevékenykedett, és Prágában halt meg 1551-ben vagy 1552-ben,[4] mégis valószínűbb, hogy Sztárai szülőhelyének, Drávasztárának horvát, illetve latin (Starin) elnevezésének részleges magyarításából adódott a Scarinai név. Ugyanakkor elképzelhető, hogy a kéziratban valójában *Starinai* szerepelt, s sajtóhiba következtében került a nyomtatott változatba a „c" betű. Sztárai ugyanis – padovai kézirata alapján – saját nevét latin alakban *Michael Starinus* formában használta. A kézirat címe: „Hystoria eliberationis magnificij domini

1 Kőrösi Ferenc, „»A papok házasságáról való komédia«: Beszámoló az eddig töredékesen ismert *Comoedia de matrimonio* (RMNy 88.) teljes példányáról", *Magyar Könyvszemle* 141 (2025): 267–273, doi:10.17167/mksz.2025.2.267-273. A nyomtatvány digitális másolata elérhető a Dán Királyi Könyvtár honlapján: https://soeg.kb.dk/permalink/45KBDK_KGL/1pioq0f/alma9912193115750576 3.

2 Toldy Ferenc, *A magyar költészet története*, 2 köt. (Pest: Heckenast Gusztáv, 1854), 1:193; Toldy Ferenc, „Adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez", in *Értekezések a Magyar Tudom. Akademia Nyelv- és Széptudományi Osztálya köréből, I. kötet, 1867–1869*, szerk. Toldy Ferenc, 3–21 (Pest: Eggenberger-féle Magyar Akadémiai Könyvkereskedés, 1870).

3 Varjas Béla, „A magyar könyvkiadás kezdetei és a krakkói magyar nyelvű kiadványok", in *Tanulmányok a lengyel–magyar irodalmi kapcsolatok köréből*, szerk. Csapláros István, Hopp Lajos, Jan Reychman és Sziklay László, 79–128 (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1969), 120.

4 Szerdahelyi István, szerk., *Világirodalmi lexikon 14. sváb–Szy* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1992), 493.

Francisci Perennij [...] per Michaelem Starinum." Az előszó címében is szerepel a „Michael Starinus" név, és a főszöveget bevezető címben is: „Michaele Starino."[5]

Sztárainak és szolgálati helyének pontos megnevezésével a nyomtatvány a korabeli olvasó számára feltehetően könnyen beazonosítható volt, különösen azon a területen, ahol Sztárai tevékenykedett. A hamis címlap és kolofon tehát valószínűleg nem Sztárai indíttatásából született – feltételezve, hogy Sztárai tudott a kiadásról –, hanem kizárólag a kolozsvári nyomda védelmét szolgálta. Ma már V. Ecsedy Judit kézikönyve[6] alapján egyértelmű, hogy a nyomtatvány Kolozsvárott készült. Hiszen, bár egyetlen nyomdai dísz, metszet sem található a nyomtatványban, a felhasznált betűtípusok egyértelműen azonosíthatók. A címlap összerakásához három betűkészletet használtak: 7A, 8A, 10A. A főszöveg a 10A betűiből áll össze. A kolofonhoz pedig a 8A és a 10A készlet betűit használták. A három betűkészlet a nyomda alapításától kezdve használatban volt, ami egyfelől stabil támpontot biztosít a nyomtatási hely azonosításánál – viszont nem segít a kiadás idejének meghatározásában.

A címlap és a kolofon is 1550-et nevezi meg a kiadás évének. A Toldy által feltárt töredék alapján a kutatások két irányban indultak el. Molnár József úgy vélte (a Hoffgreff–Heltai-nyomda kiadványainak vizsgálata alapján), hogy a nyomtatás éve legvalószínűbben 1553 – ekkor ugyanis több nyomtatvány is névtelenül hagyta el a sajtót.[7] Ugyanakkor, amint arra Varjas később rámutatott, az 1553-as nyomtatványok[8] címlapján, ha nem is került feltüntetésre a nyomtató neve, de a nyomtatás helye és ideje igen, illetve a *Catechismus* (RMNy 100) esetében Heltai Gáspár neve is szerepel a címlapon. Ezáltal e nyomtatványok könnyen beazonosíthatóak voltak. Épp ezért Varjas Béla elfogadta a kolofonban feltüntetett 1550-es kiadási évet, arra a megfontolásra építve, hogy hamis kolofonra a kolozsvári nyomdának csak 1550-ben lehetett szüksége Fráter György bosszújától tartva.[9] 1550–1575 között – jelenlegi ismereteink szerint – a kolozsvári nyomda kizárólag Sztárai komédiáját adta ki hamis impresszumadatokkal. Viszont ha ezt a jelenséget Fráter György személyével kötjük össze, abból elveikben az következne, hogy az 1550–1551-ben kiadott minden nyomtatvány esetében indokolt lett volna a hamis kiadási adatok használata. Az evangélikus tanításokat közvetítő művek[10] mellett különösen a *Biblia*-fordítások esetében,[11] lévén a hagyomány szerint az 1540-es évek második felében Fráter György pénzbüntetéssel sújtotta Kolozsvárt, mivel: „Heltai Gáspár, [...] társulva Ozorai István magyar lelkésszel és Vízaknai Gergely iskola-

5 Téglásy Imre, „Sztárai Mihály Padovai kézirata, a »Hystoria eliberationis... Francisci Perenii«", *Irodalomtörténeti Közlemények* 88 (1984): 458–480.

6 V. Ecsedy Judit, *A régi magyarországi nyomdák betűi és díszei 1473–1600* (Budapest: Balassi Kiadó, 2004).

7 Molnár József, „A könyvnyomtatás hatása a magyar irodalmi nyelv kialakulására a XVI. században 1526–1576 között", *Magyar Könyvszemle* 77 (1961): 422–431, 429.

8 RMNy 100; 101; 102.

9 Varjas, „A magyar könyvkiadás...", 122–124.

10 RMNy 84; 86; 93; 94; S 84A.

11 RMNy 90, 92.

igazgatóval, latin és német nyelvből, elkezdték lefordítani magyar nyelvre a Szentírás Könyveit."[12]

Ennek ellenére mégsem elképzelhetetlen, hogy a kolofon egyetlen valós adata a kiadás éve. Egyfelől egy nemrég megkezdett, s még kidolgozás alatt álló nyomdatörténeti kutatás alapján a komédiában használt 10A betűkészlet kopásának mértéke az 1550-es nyomtatványok állapotával van egy szinten. A későbbi években a készlet jelentős, exponenciális mértékű kopása figyelhető meg, ami miatt a nyomtatvány nemigen helyezhető későbbre.[13]

Másfelől elképzelhető, hogy Fráternek az 1550-es évekre már nem volt lehetősége a kolozsvári nyomdával szemben eljárni. Fráter György 1551 végén, december 17-én halt meg. A *Biblianac elso resze…*[14] a nyomtatási adatok alapján 1551-ben jelent meg, elképzelhetően még Fráter életében. Ennek ellenére nem vezették félre a nyomtatás során az olvasókat, sőt ez a második erdélyi nyomtatvány, amely fejedelemi privilégiummal jelent meg,[15] az előszóból pedig még az is kiderül, hogy a kiadás költségeit Csáky Mihály, Erdély kancellárja biztosította:

> Jóllehet immár mostan értjük, hogy sok jámbor kévánnája, ha e Szent Bibliát magyar nyelven láthatnája és olvoshatnája. Ezt kedig tételével is megjelentette egy nemes jámbor és Istenfélő szömély, Fejérváratt lakazó Csáki Mihály. Mert nem kímílvén az ő költségét, mind minekünk, kik e munkába voltunk foglalatosok, segétségül volt, s mind a nálunk való könyvnyomtatóknak.[16]

Kétségtelen, hogy 1551-re Fráter György hatalma megrendült, emellett pedig a fejedelmi privilégium és Csáky említése külön védelmet is nyújtott a nyomdának. 1550-ben hét nyomtatvány hagyta el a sajtót, ezek közül a *Ritus*,[17] az *Evangeliumoc*,[18] a *Confessio*[19] és a *Catechismus minor*[20] címlapja, kolofonja megnevezte Kolozsvárt. Ezek kiadásakor a nyomda már vélhetően magas rangú pártfogók támogatását élvezte (többek között Csáky kancellárét és a fejedelmi udvarét), amire önmagában már az is utal, hogy az 1550-ben kiadott

12 „Confecto scelere, praemeditatam persecutionem iam prosequi volebat, dictataque Colosvariensibus, magna aeris mulcta, quod Gasparus Heltus Pastor ibidem, cum Synergis, Omlatio [!] Hungaro Pastore, & Georgio Vizackmanno Ludi Rectore, quosdam Libros Scripturae Sacrae, ex Latino & Germanico, idiomate Hungarico donassent, initium faciebat." Georg Haner, *Historia Ecclesiarum Transylvanicum…* (Frankfurt–Leipzig: Joh. Christoph., 1694), 210. A fordítás tőlem – K. F.

13 Az említett kutatásról későbbi tanulmányomban számolok be részletesen.

14 RMNy 90.

15 „Cum gratia et privilegio reginalis maiestatis" – Az első fejedelmi privilégiummal kiadott nyomtatvány szintén Kolozsvárott jelent meg 1550-ben (*Az Evangeliumoc es epistolac*, RMNy S 84A): „Cum gratia & priuilegio reginalis maiestatis &c."

16 Zvara Edina, szerk., *„Az keresztyén olvasóknak": Magyar nyelvű bibliafordítások és -kiadások előszavai és ajánlásai a 16–17. századból* (Budapest: Balassi Kiadó, 2003), 78.

17 RMNy 87.

18 RMNy S 84A.

19 RMNy 84.

20 RMNy 86.

Evangeliumoc is fejedelemi privilégiummal jelent meg. Az *Agenda*[21] esetében nem ismeretes fennmaradt példány. Meglátásom szerint azonban szintén csak azután jelenhetett meg a nyomtatvány, hogy a nyomda helyzete stabilizálódott. Ezzel szemben az *Elegia Scripta*[22] impresszumadatok nélkül, a komédia pedig hamis kolofonnal jelent meg. Ebből következőleg elképzelhető, elfogadva a kolofon állítását, hogy a hamis impresszumadatokra vagy azért volt szükség, mert a Sztárai-komédia egyike volt a nyomda első lutheránus nyomtatványainak, esetlegesen még a dogmatikai műveket megelőzően; vagy pedig az – 1550-ben, Erdélyben – szokatlanul durva, kegyetlen hangneme indította a nyomdászokat a nyomtatási körülmények eltitkolására.[23]

2. Sztárai és Kolozsvár kapcsolatai

Nem maradt fenn semmilyen dokumentum, amely Sztárai és Kolozsvár kapcsolatairól informálna bennünket. Az bizonyos azonban, hogy több Sztárai-kézirat is Heltaiék birtokába jutott az 1550-es években. A komédia szövegén kívül ugyanis Sztárai három históriás éneke is Kolozsvárott jelent meg először, mégpedig a *Hoffgreff-énekeskönyv*ben.[24] Ezek:[25] *Ákháb és Illés históriája* – 1549, Ztaraij Mihaly, l3b; *Eleazár papról és* […] *Antiochus királyról való história* – 1546, nincs megnevezve a szerző; *A Holofernész és Judit asszony históriája* – 1552, Tarijaij Mihal, [!] q3b.

Közvetlen forrás hiányában csak közvetett adatok alapján lehet következtetni Kolozsvár és Sztárai kapcsolatának alapjaira. 1551-ben a kolozsvári nyomda kiadta *Jézus, Sirák fia* könyvét.[26] Az előszóból tudható, hogy a fordítást Tolna lelkipásztorai, vagyis Eszéki Imre és Tövisi Máté[27] készítették. A kéziratot vélhetően még 1549-ben, de inkább 1550-ben küldték el fordítói Kolozsvárra. Eszéki Imre 1548-tól volt Tolna lelkipásztora,[28]

21 RMNy 85.

22 RMNy S 84B.

23 Utóbbi felvetést köszönöm Szigeti Molnár Dávidnak.

24 RMNy S 134A.

25 Az évszámok az utolsó versszakban feltüntetett dátumot jelzik, a mellette található név pedig a *Hoffgreff-énekeskönyv*ben feltüntetett szerzői név.

26 RMNy 92.

27 Tövisi neve kapcsán megjegyzendő, hogy a szakirodalomban, Zoványi Jenő nyomán, Mátyásként, az RMNy-ben pedig – vélhetően sajtóhiba következtében – Istvánként hivatkoznak rá; a korabeli források alapján, elsősorban Eszéki Imre fennmaradt leveléből adódóan azonban valószínűsíthető, hogy valójában Máté volt a neve. Ezzel kapcsolatban lásd: Thury Etele, „Eszéki Imre magyar reformátor", *Protestáns Szemle* 10, 5. sz. (1898): 316–326; Matthias Flacius Illyricus, *Ein Schrifft, eines fromen Predigers aus der Türckey…* (Magdeburg: Michael Lotter, 1550); Kőrösi Ferenc, „»Szokták mondani […] hogy aminek ember jó, nemes és drága voltát nem tudja, azt, ha még annál drágalátosb volna is, nem kévánja«: Problémák az 1551–1565 között kiadott Heltai-féle Biblia-fordítások kapcsán", in *„Megsperköltem és megékösítöttem szent írásokkal és egyéb szép bölcs mondásokkal.": Heltai Gáspár és a 16. századi Kolozsvár,* szerk. Gábor Csilla és Kovács Sándor, 117–136 (Kolozsvár: Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet–Egyetemi Műhely Kiadó–Bolyai Társaság, 2026).

28 Zoványi Jenő, *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon* (Budapest: Magyar Református Egyház, 1977), 704.

Tövisi pedig vélhetően 1549 végén érkezett meg Tolnára.[29] Sztárai Mihály gyaníthatóan az 1550-es évek elején érkezhetett meg Tolnára. Eszéki és Sztárai azonban már az 1540-es évek közepén találkoztak: Sztárai „az 1544. évben lépett be a laskói papságba […]. Közelébe Vörösmartra került Zigerius [vagyis Eszéki – K. F.] Imre, akivel egy összejövetelen nemsokára megbeszélést folytatott a hirdetendő tanokról és tökéletesen meg is egyezett vele."[30] Sztárai már Padovában számolt a nyomtatás alkalmazásának lehetőségével a hitterjesztésben;[31] nem elképzelhetetlen, hogy Eszéki már az 1540-es években értesült arról, hogy Heltaiék elkezdték lefordítani a *Bibliá*t, s talán még arról is rendelkezett valamilyen információval, hogy rövid időn belül Kolozsvárott létesülni fog egy nyomda – talán épp emiatt látott hozzá a *Biblia* részleges lefordításához. Így tehát, feltételezve, hogy Sztárai küldte el Kolozsvárra a komédiája kéziratát, elképzelhető, hogy Sztárai Mihály Kolozsvárral Eszéki Imre javaslatára vette fel a kapcsolatot. Esetlegesen még az is megkockáztatható, hogy Sztárai kézirata és a tolnai prédikátorok *Biblia*-fordítása együtt érkezett Heltaiékhoz. Érdemes itt még számolni Szegedi Kis István személyével is, aki 1552-ben érkezett Tolnára, s akiről Skaricza Máté életrajzi összefoglalása alapján tudható, hogy Heltaival baráti kapcsolatot alakított ki még 1543-ban Wittenbergben:

> Heltai, akit többek közt személyesen ismerek [mármint Skaricza – K. F.], ezelőtt tizenöt évvel Kolozsvárott már öreg korában a köztem és Szegedi között levő szoros összeköttetés ismeretében mesélte el nekem, hogy ő Szegedivel Wittenbergben mint bizalmas barátjával is érintkezett.[32]

Arról azonban nincs konkrét adatunk, hogy Sztárai és Szegedi még 1552 előtt megismerkedett volna egymással.

3. A Sztárai által használt források

*A papok házasságáról való komédiá*ban található utalások alapján a *Bibliá*n túlmenően Sztárai legalább még további két forrást használt. A *Biblia* esetében megjegyzendő ugyanakkor, hogy az igehelyek kiválasztásában szerepe lehetett a Sztárai által használt további forrásoknak is.

A komédia utolsó, negyedik felvonásáig a keletkezéstörténetre utaló elszólás nem található a szövegben. A negyedik felvonásban azonban Tamás pap révén Sztárai két

29 Mégpedig Eszéki Imre 1549. aug. 3-án kelt levele alapján: Thury, „Eszéki Imre…" – hiszen abban arra kéri volt wittenbergi tanárát Eszéki, hogy szóljon Tövisinek, hogy mielőbb térjen haza Tolnára, mert szüksége van rá.

30 Keveházi László, *„A kereszt igéjét hirdetni kezdtem": Sztárai Mihály élete és szolgálata* (Budapest: Luther Kiadó, 2005), 101, 113–114.

31 Téglásy, „Sztárai Mihály…", 459–460.

32 Fordította Kathona Géza. Skaricza Máté, „Szegedi István élete", in *Janus Pannonius: Magyarországi humanisták*, szerk. Klaniczay Tibor, Magyar remekírók, 1174–1224 (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1982).

esetben is utal forrásaira. Tamás pap először egy bizonyos *Szentegyháznak krónikájá*ra utal, amelyre a nyomtatvány a későbbiekben „Histor. Eccle." és „Eccles. Histr." rövidítéssel hivatkozik. Emellett Tamás pap megemlíti és idéz is egy általa *Decretum*nak nevezett műből.

3.1

Tamás pap a *Szentegyház krónikájá*ból azon felső klérusba tartozó személyeknek az adatait vette át, akik házasságban éltek:

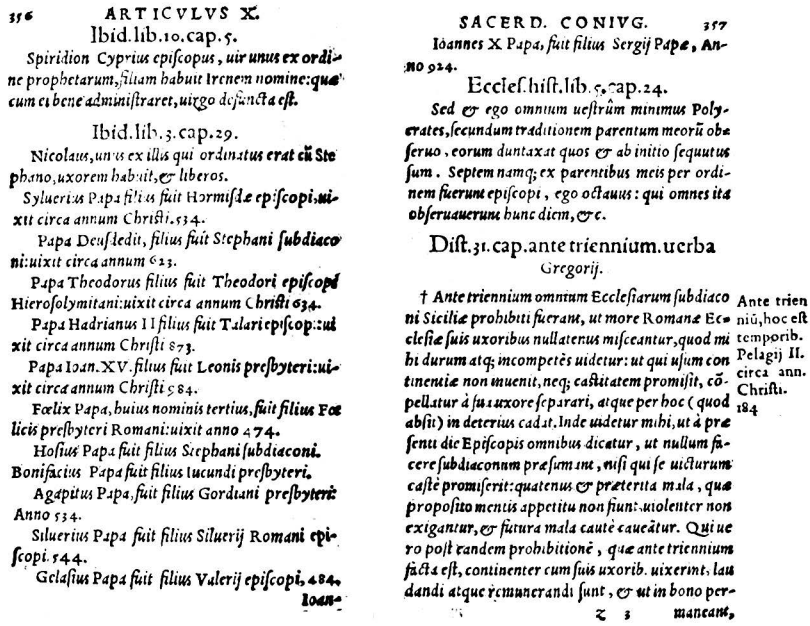
> Spiridion, Cipriai pispek házas volt (Histor. Eccle. lib. 10. Cap. 5.). Bonifacus pispek, Jocundus nevű papnak fia volt. Gelasius pápa Valerius pispeknek fia volt. Polycrates, az Efesumbéli pispek, más pispek fia volt. (Eccles. hist, lib. 5. cap.) Krisztus Urunk halálának utána négyszázkilencvennégy esztendőbe élt Agapétus pispek, ez Gordianus papnak fia vólt. Ismet Krisztus Urunk halálának utána ötszázharminchárom esztendőjébe élt Adrianus pispek, ez Hilarius pispeknek fia vólt. Ismet Krisztus Urunk halála után 873 esztendőbe élt Római János pispek, ez Leo pápának fia vólt. (C_8b–D_1a.)

Az első lehetőség, hogy Sztárai itt egy korabeli forráskiadást használt, vagyis a Caspar Hedio által németre lefordított és összeállított egyháztörténetet, a *Chronica der Alten(n) Christlichen kirchen*t, amely tartalmazza többek között Eusebius Pamphilius, Tyrannius Rufinus, illetve Cassiodorus egyháztörténeti munkáit is. Hedio munkája 1550-ig kétszer is megjelent a 16. században: 1530-ban és 1545-ben, mindkétszer Strasbourgban. Az 1545-ös kiadás a teljesebb, mindazonáltal ebben a könyveknek nincs fejezetes felosztása, mivel pedig Sztárai fejezetekre is hivatkozik, így ez a kiadás itt nem jöhet szóba.

Valószínűbb azonban, hogy Sztárai egy feldolgozást használt, amelyben a nős pápák listája már készen megtalálható volt. Ebben az esetben elsősorban az 1540-ben mártírhalált halt angol lutheránus Robert Barnes[33] nyomtatványai jöhetnek szóba. Robert Barnes 1530-ban jelentette meg *Sententiae Ex Doctoribus Collectae* című nyomtatványát,[34] amelyben 19 dogmatikai kérdést tárgyalt a *Bibliá*ból, a szent atyák írásaiból és a kánonjogból átvett idézetek segítségével. Ezek közül a 10. fejezet a cölibátus kérdésével foglalkozik, címe: *Licet sacerdotibus nubere* – vagyis: 'A papok megházasodhatnak'. Ennek legvégén Barnes közölt egy felsorolást, amelynek első fele Spiridion püspöktől (†349 k.) XV. János pápáig (†996) hét pápát sorol fel, akiknek apja a felsőklérus tagja volt („filius fuit"); a felsorolás második része III. Félix pápától (†492) X. János pápáig (†929) hat pápát sorol fel, akiknek fia („fuit filius") később a felsőklérus tagjává lett.

33 W. D. J. Cargill Thopmson, „The Sixteenth-Century Editions of *A Supplication unto King Henry the Eight* by Robert Barnes, D.D.: A Footnote to the History of the Royal Supremacy", *Transactions of the Cambridge Bibliographical Society* 3, 2. sz. (1960): 133–142, 133.

34 Uo., 135–136.

356 ARTICVLVS X.

Ibid.lib.10.cap.5.

Spiridion Cyprius episcopus, uir unus ex ordine prophetarum, filiam habuit Irenem nomine: quae cum ei bene administraret, uirgo defuncta est.

Ibid.lib.3.cap.29.

Nicolaus, unus ex illis qui ordinatus erat cũ Stephano, uxorem habuit, & liberos.

Syluerius Papa filius fuit Hormisdæ episcopi. uixit circa annum Christi. 534.

Papa Deusdedit, filius fuit Stephani subdiaconi: uixit circa annum 623.

Papa Theodorus filius fuit Theodori episcopi Hierosolymitani: uixit circa annum Christi 634.

Papa Hadrianus II filius fuit Talari episcopi: uixit circa annum Christi 873.

Papa Ioan. XV. filius fuit Leonis presbyteri: uixit circa annum Christi 984.

Fœlix Papa, huius nominis tertius, fuit filius Fœlicis presbyteri Romani: uixit anno 474.

Hosius Papa fuit filius Stephani subdiaconi.

Bonifacius Papa fuit filius Iucundi presbyteri.

Agapitus Papa, fuit filius Gordiani presbyteri: Anno 534.

Siluerius Papa fuit filius Siluerij Romani episcopi. 544.

Gelasius Papa fuit filius Valerij episcopi. 484.

Ioan-

SACERD. CONIVG. 357

Ioannes X Papa, fuit filius Sergij Papæ, Anno 924.

Eccles.hist.lib.5.cap.24.

Sed & ego omnium uestrûm minimus Polycrates, secundum traditionem parentum meorũ obseruo, eorum duntaxat quos & ab initio sequutus sum. Septem namq; ex parentibus meis per ordinem fuerunt episcopi, ego octauus: qui omnes ita obseruauerunt hunc diem, &c.

Dist.31.cap.ante triennium.uerba Gregorij.

† Ante triennium omnium Ecclesiarum subdiaconi Siciliæ prohibiti fuerant, ut more Romanæ Ecclesiæ suis uxoribus nullatenus miscerentur, quod mihi durum atq; incompetès uidetur: ut qui usum continentiæ non meruit, neq; castitatem promisit, cõpellatur à sua uxore seperari, atque per hoc (quod absit) in deterius cadat. Inde uidetur mihi, ut à præsenti die Episcopis omnibus dicatur, ut nullum facere subdiaconum præsumant, nisi qui se uicturum caste promiserit: quatenus & præterita mala, quæ propositio mentis appetitu non fiunt: uiolenter non exigantur, & futura mala cautè caueãtur. Qui uero post tandem prohibitionẽ, quæ ante triennium facta est, continenter cum suis uxorib. uixerint, laudandi atque remunerandi sunt, & ut in bono permaneant,

Ante triennium, hoc est temporib. Pelagij II. circa ann. Christi. 584

Z 3

1. ábra. Robert Barnes, Vitae romanorum pontificum (Basel: s. t., 1535), 356–357. A felvétel a Staats- und Stadtbibliothek Augsburg példányából való.

Barnes kérdéses munkája 1530–1536 között ötször is megjelent. Emellett pedig 1536–1540 között további négy nyomtatvány közölte Barnes artikulusait. Elviekben mindazonáltal leszűkíthető a lehetséges forrás két nyomtatványra, Sztárai ugyanis Polycrates pápa családi kapcsolatait is tárgyalja a komédiában, a kilenc nyomtatvány közül azonban ezt csak kettőből vehette át:

Robert Barnes nyomtatványai[36]					
Sententiae Ex Doctoribus Collectae	Wittenberg	1530	+	R	–
Furnemlich Artickel der Christlichen kirchen	Nürnberg	1531	+	A	–
Vitae romanorum pontificum	Bázel	1535	+	A	P

35 Jelmagyarázat. A jobb oldali három oszlop a következőket mutatja meg: 1. Szerepel-e a kiadványban a nős pápák listája (+ = igen, – = nem); 2. Milyen számrendszerben jelennek meg a dátumok (A = arab számok; R = római számok); 3. Megtalálható-e a nyomtatványban a Polycrates pápa családi kapcsolataira vonatkozó bekezdés (P = igen). Ugyanezek szerint értelmezendő a következő táblázat jobb oldali három oszlopa is.

Vitae romanorum pontificum	Wittenberg	1536	–	–	–
Sentenciae Ex Doctoribus Collectae	Wittenberg	1536	+	R	P

A Barnes-artikulusokat átvevő nyomtatványok						
Bartholomäus Westheimer	*En Damus Lector Conciliationem*	Bázel	1536	+	A	–
Bartholomäus Westheimer	*En Damus Lector Conciliationem*	Bázel	1538	+	A	–
Erasmus Sarcerius	*De Consensv verae ecclesiae et SS. Patrvm…*	Frankfurt	1540	+	A	–
Bartholomäus Westheimer	*Conciliatio Scripturae Divinae Et Patrum Orthodoxorum*	Bázel	c. 1540	+	A	–

A Polycratesre vonatkozó bekezdés ugyanis nem szerves része Barnes felsorolásának, s nem is volt megtalálható az első kiadásokban. A bekezdés a kérdéses felsorolást követi, és először 1535-ben jelent meg. Mindent összevetve a legvalószínűbb, hogy Barnes *Vitae romanorum pontificum* című nyomtatványának 1535-ös bázeli kiadását vagy a *Sententiae Ex Doctoribus Collectae* 1536-os wittenbergi kiadását használta Sztárai:

Sztárai	**Robert Barnes (Bázel, 1535)**
Spiridion, Cipriai pispek házas volt: Histor. Eccle. lib 10. Cap. 5.	lib. 10. cap. 5. Spiridion Cyprius episcopus […] domi suae uxorem et liberos habuit.
Bonifacius pispek Iocundus nevű papnak fia volt.	Bonifacius papa fuit filius Iucundi presbyteri.
Gelasius pápa Valerius pispeknek fia volt.	Gelasius Papa fuit filius Valerii episcopi, 484.
Polycrates, az Efezumbéli pispek, más pispek fia volt. Eccles. hist. lib. 5. cap. [!]	Eccles. hist. lib. 5. cap. 24. Sed et ergo omnium vestrum minimus Polycrates, secundum traditionem parentem meorum observo, eorum duntaxat quos et ab initio sequutus sum. Septem namque ex parentibus meis per ordinem fuerunt episcopi, ego octavus: qui omnes ita observaverunt hunc diem.
Krisztus Urunk halálának utána négyszázkilencvennégy esztendőbe élt Agapétus pispek, ez Gordianus papnak fia vólt.	Agapitus Papa, fuit filius Gordiani presbyteri: Anno 534. [!]
Ismét, Krisztus Urunk halálának utána ötszázharminchárom esztendőjébe élt Adrianus pispek, ez Hilarius pispeknek fia vólt.	Papa Hadrianus II. filius fuit Talari episcopi: vixit circa annum Christi 873.

Ismét, Krisztus Urunk halála után, 873 esztendőbe élt Római János pispek, ez Leo pápának fia vólt.	Papa Ioan. XV. [!] filius fuit Leonis presbyteri: vixit circa annum Christi 984.

Az egyetlen probléma e tekintetben az, hogy a Sztárainál megjelenő dátumok és a Barnes szövegében találhatók nem egyeznek. E kérdés vizsgálata azonban a következő fejezet részét képezi.

3.2

Miután a komédiában Tamás pap befejezte a házas pápák felsorolását, ellenfele, a pápa a vita hevében büszkén jelenti ki, hogy „A *Decretum* nem engedi, hogy a pap megházasodjék". (D_2a.) Tamás pap, hogy bizonyítsa a pápa tévedését, a pápa által említett *Decretum*ból idéz ellenpéldát: „A 84. distinctióba, a capitolomnak, Cum in prererito [!] etc. glosszába így vagyon írva: hogy régente szabad volt a papoknak megházasodni." (D_2a.) Úgy gondolom, hogy Tamás pap a *Decretum Gratiani*-féle kánonjogtörténetből idéz itt, amelynek 84. tételében a következőket olvassuk:

> Csakúgy, ahogy a korábbi [„cum in preterito" – K. F.] zsinaton, mely az önmegtartóztatásról és a tisztaságról tartatott [...] A püspökök egységesen azt mondták: Mindnyájunknak tetszik, hogy a püspökök, a presbiterek, a diakónusok, és mindazok, akik a Szentségekkel érintkeznek, a szemérmesség őrzői legyenek, s még feleségeiktől is tartózkodjanak. Mindnyájan mondták: Tetszik, hogy mindenben és mindenki által megőriztessék a tisztaság azok részéről, akik az oltár szolgálatát végzik.[36]

Nem teljesen egyértelmű különben, hogy Sztárai, vagyis Tamás pap miért pont ezt a szakaszt idézi föl. Belőle ugyanis valóban következik, hogy a felső klérus megházasodhatott, viszont ez kizárólag a nemi érintkezés teljes kizárásának feltételével volt megengedett. Tamás pap azonban éppen azért támogatja a papok megházasodását, hogy azok a saját feleségükkel éljenek szexuális kapcsolatban, ne másokkal.

Szempontunkból azonban a fő kérdés itt az, hogy Sztárai honnan ismerte e szöveget. Az első lehetőség, hogy magából a *Decretum*ból, mely 1510–1539 között négyszer jelent meg: Lyons, 1510; Bázel, 1512; Velence, 1525; Lyons, 1539. A másik lehetőség, hogy

36 Fordítás tőlem, az eredeti alapján: „Cum in preterito concilio de continentie et castitatis moderamine tractaretur, gradus isti tres conscriptione quadam castitatis per consecrationes adnexi sunt; episcopos inquam, presbiteros et diacones ita placuit, ut condecet sacros antistites ac Dei sacerdotes, nec non et Levitas, vel qui sacramentis divinis inserviunt, continentes esse in omnibus, quo possint simpliciter quod a Domino postulant inpetrare, ut quod apostoli docuerunt et ipsa servavit antiquitas nos quoque custodiamus. Ab universis episcopis dictum est: Omnibus placet, ut episcopi, presbiteri, diaconi, vel qui sacramenta contrectant, pudicitie custodes etiam ab uxoribus abstineant. Ab omnibus dictum est: Placet, ut in omnibus et ab omnibus pudicitia custodiatur, qui altario deserviunt." A *Decretum Gratiani* latin szövege megtalálható az alábbi linken: https://gratian.org/onewebmedia/Decretum%20Gratiani.pdf (hozzáférés: 2024.12.14).

egy olyan munkából merítette, mely hasonló témát dolgozott fel, mint Sztárai. Három nyomtatványt találtam, melyben a Sztárai által hivatkozott szöveg megtalálható:

1. Josse Clicthove, *Propugnaculum ecclesie adversus Lutheranos* (Köln: Alopecius, 1526), 244.
2. Conrad Köllin, *Eversio Lutherani Epithalamii* (Köln: Quentel, 1527), 163b.
3. Albertus Phigius, *Controversiarum Praecipuarum In comitiis…* (Paris: Ruellius, 1549), 221b.

Mindhárom munka az evangélikus hitelvek ellen íródott, és katolikus szerzők művei. Az első meglátásom szerint nem jöhet szóba, mert a kérdéses rész nem említi, hogy a „Cum in preterito" kezdetű szöveg a *Decretum Gratiani* 84. distinctiója. A másik két munka viszont, a cölibátus kérdését tárgyaló fejezete során, a kérdéses szöveget Gratianus 84. tételeként idézi. Tekintve azonban, hogy a komédia szövege csupán utal ezen forrásra, nem eldönthető egyértelműen, hogy Sztárai milyen nyomtatványt használt.

3.3

Nem tartozik szorosan a témánkhoz, érdemes megemlíteni mindazonáltal, hogy Sztárai másik komédiájában, az *Igaz papságnak tikoré*ben is található forrásmegjelölés. Az ötödik felvonásban, a nyomtatvány margóján kétszer is történik utalás Nagy Szent Gergely munkásságára: „Lib[er] 4. Epis[tolarum] ca[put] 29." (C_8b) és „Homi[liarum] 17." (D_3a). Utóbbi hivatkozás esetében Latzkovits Miklós megállapította, hogy az „utalás nem az ószövetségi *Ezékiel könyvé*hez írott magyarázatokra vonatkozik, hanem az evangéliumokhoz írottakra".[37] A másik hivatkozást azonban a kutatás eddig még nem azonosította. Ennek oka meglátásom szerint az, hogy a hivatkozás hibás, a komédiában található szöveg ugyanis nem a levelek 4. könyvének 29. darabjával, hanem az 5. kötet 53., 57. és 58. darabjaival mutat rokonságot. Nem egyértelmű azonban, hogy a három közül melyiket idézte Sztárai, a három levél szövege ugyanis – legalábbis a Sztárai által átvett rész – szinte szó szerint megegyezik:[38]

37 Latzkovits Miklós, „Mikor és miért írta Sztárai *Az igaz papságnak tikoré*t?", in Latzkovits Miklós, *A drámaírás gyakorlata a 16–17. századi Magyarországon*, Irodalomtörténeti füzetek 161, 21–48 (Budapest: Argumentum Kiadó, 2007), 43.

38 Nagy Szent Gergely levelei megtalálhatóak az alábbi weboldalakon: https://ccel.org/ccel/schaff/npnf212/npnf212.i.html és https://mlat.uzh.ch/browser/8064?path=/1165/3061/8064 (hozzáférés: 2026.01.10).

Liber 5.		
Epistola 53	Epistola 57	Epistola 58
Quibusdam namque narrantibus (Grat. 1, q. 1, c. 117), agnovi quod in Galliarum vel Germaniae partibus nullus ad sacrum ordinem sine commodi datione perveniat. Quod si ita est, flens dico, gemens denuntio, quia cum sacerdotalis ordo intus cecidit, foris quoque diu stare non poterit. Scimus quippe ex Evangelio quid Redemptor noster per semetipsum fecerit, quia ingressus templum cathedras vendentium columbas evertit (Matth. XXI, 12). Columbas enim vendere est de Spiritu sancto, quem Deus omnipotens consubstantialem sibi per impositionem manuum hominibus tribuit, commodum temporale percipere. Ex quo, ut praedixi, malo jam innuitur quid sequatur. Quia qui in templo Dei columbas vendere praesumpserunt, eorum, Deo judice, cathedrae ceciderunt.	Praeterea pervenit ad nos quod in illis partibus nullus ad sacrum ordinem sine commodi datione perveniat. Quod si ita est, flens dico, gemens denuntio, quia cum sacerdotalis ordo intus cecidit, foris quoque diu stare non poterit. Scimus quippe ex Evangelio quid Redemptor noster per semetipsum fecerit, quia ingressus templum cathedras vendentium columbas evertit (Matth. XXI, 12). Columbas enim vendere est de sancto Spiritu, quem Deus omnipotens consubstantialem sibi per impositionem manuum hominibus tribuit, commodum temporale percipere. Ex quo, ut praedixi, malo jam innuitur quid sequatur, quia qui in templo Dei columbas vendere praesumpserunt, eorum Deo judice cathedrae ceciderunt.	Quibusdam namque narrantibus (Grat. I, q. 1, c. 117) agnovi quod in illis partibus nullus ad sacrum ordinem sine commodi datione perveniat. Quod si ita est, flens dico, gemensque denuntio, quia cum sacerdotalis ordo intus cecidit, foris quoque diu stare non poterit. Scimus quippe ex Evangelio, quid Redemptor noster per semetipsum fecerit, quia ingressus in templum, cathedras vendentium columbas evertit (Matth. XXI, 12). Columbas quippe vendere est de sancto Spiritu, quem sibi consubstantialem Deus omnipotens per impositionem manuum hominibus tribuit, commodum temporale percipere. Ex quo, ut praedixi, malo innuitur quid sequatur, quia qui in templo Dei columbas vendere praesumpserunt, eorum Deo judice cathedrae ceciderunt.

4. A papok házasságáról való komédia *keletkezései ideje*

Bár minden jel arra mutat, hogy a kolozsvári nyomda 1550-ben adta ki Sztárai komédiáját, az ezt bizonyító konkrét forrás előkerüléséig a későbbi kiadás lehetőségét sem szabad teljességgel kizárnunk, még ha az adatok alapján sokkal valószínűbb is az 1550-es megjelenés.

Nincs azonban konszenzus a kézirat keletkezési idejére vonatkozóan sem. Először is általánosan elterjedt az a meglátás, hogy a nyomtatás évében készült a kézirat. Másodszor, igen széleskörűen elfogadott az a vélemény, hogy Sztárai egy megtörtént hitvita eseményeit dramatizálta. Ugyanis „irodalom- és egyháztörténészeink előszeretettel tekintették hitvitázó drámáinkat konkrét, valóságos hitviták dokumentumainak, a *Debreceni disputa* körüli hosszas vita jól példázza ezt”.[39] Ebből adódóan a papok házas-

39 Latzkovits, „Mikor és miért…?”, 22.

ságáról szóló komédiát többen is az 1550. áprilisában Vaskaszentmártonon tartott hitvitához[40] kötötték: „Sztárai […] e hitvita alapján és hatása alatt írta még abban az évben megjelent egyik polémikus irányú drámai művét *Comoedia de matrimonio sacerdotum* latin címmel."[41] Sőt, Kardos Tibor „interpretációja szerint a dráma tulajdonképpen a vaskaszentmártoni hitvita színpadra alkalmazott változata".[42]

A kérdés kapcsán Latzkovits felhívta azonban a figyelmet arra, hogy „Egyáltalán nem magától értetődő, hogy a reformáció eszméit irodalmi eszközökkel is terjesztő Sztárai számára pont e kérdés színpadi feldolgozásához volt szükség külső ösztönzésre, egy igazi hitvitára, melyen többek között ezzel a problémával is foglalkoztak".[43] Sztárai hittérítői tevékenysége bőven adott alkalmat ahhoz, hogy drámájához tipikus történéseket, szereplőket alkothasson. Nem kellett ehhez egyetlen esemény, így a vaskaszentmártoni hitvita sem. Így például Eszéki Imre 1549-es levelében beszámolt arról, hogy:

> Keresztelő János ünnepe táján a tolnai polgármester, kit bírónak neveznek, nagy summa pénzzel Budára ment a császár számtartójához, kérve azt, hogy vagy ölessen meg engem, vagy utasíttasson ki a városból. De egyiket sem nyerte meg. E közben néhány kegyes istenfélő férfiú a mi ügyünket előterjesztette a legfőbb kormányzó basának. S miután ügyünket jól megértette, kis hija volt, hogy a polgármestert nyakon nem ragadta. Ezen felül megparancsolta, hogy az evangelikus hit prédikátorai, mely hitet Luther találta ki, (mert így nevezi ő az evangelicus vallást) mindenütt mindazoknak, a kik csak hallgatni akarják, az evangyéliomot szabadon és félelem nélkül prédikálják és hogy minden magyarok és szlávok az Isten igéjét semmi veszélytől nem félve hallgathatják és befogadhatják.[44]

De hasonló esemény Tolnán Sztárai ideje alatt is lezajlott. A korabeli beszámolók alapján a kérdéses időszakban Tolnán úgy tartották az istentiszteleteket, illetve a miséket, hogy a tolnai templom egyik felében ültek le az evangélikusok, a másikban pedig a katolikusok, és a két szertartás egy időben zajlott.[45] Skaricza Máté, Szegedi Kis István életírója a következőképpen számol be ezekről a vasárnapokról: „Szokása volt Sztárainak az ugyanazon templomban prédikáló József barátból csúfot űzni úgy, hogy egy kirendelt ifjúval a szónoknak minden szavát nyomban leíratta, azután ő maga a következő beszédben […] becsmérelte és cáfolta azt."[46] Emellett Szegedi Kis István, Sztárai munkatársa, epigrammákban is gúnyolta a katolikus Józsa papot. Erdélyi Józsa az ellene folytatott lejáró kampányt megelégelve „1553 elején – vízkereszt táján – híveinek

40 A hitvita kapcsán lásd: Thury Etele, „Az 1550. évi vaskaszentmártoni zsinat", *Protestáns Szemle* 25, 7. sz. (1913): 425–439, 475–487.

41 Zoványi Jenő, *A reformáció Magyarországon 1565-ig* (Dabas: Állami Könyvterjesztő Vállalat, 1986), 220. Az e téren megfogalmazottakat összefoglalta: Latzkovits, „Mikor és miért…?", 22–23.

42 Uo., 23.

43 Uo.

44 Thury, „Eszéki Imre…", 321–322.

45 Keveházi, „*A kereszt igéjét…*", 114.

46 Uo.

küldöttségével fölment Budára, hogy a pasánál a reformátorok ellen pártfogást eszközöljön ki".[47]

Hihetően számtalan hasonló eset történt a Magyar Királyság, a hódoltság és Erdély területén is. Indokoltabb tehát az a föltételezés, hogy Sztárai komédiáit nem egy konkrét esemény ihlette. Sokkal valószínűbb, hogy a prédikátor többévnyi tapasztalatát sűrítette össze egyetlen cselekménysorozatban. Ezt önmagában már az is igazolni látszik, hogy *A papok házasságáról való komédia* és az *Igaz papságnak tiköre* szinte pontról pontra megegyező cselekménysorozaton alapul.[48] A két komédia tulajdonképpen tipikusnak mondható eseményekre, magatartásokra épül, melyek sorba rendezésével egy tökéletes váz hozható létre. E váz segítségével – minimális írói tehetség mellett is, rendkívül rövid idő alatt – lényegében bármilyen témáról lehet komédiát írni – méghozzá sorozatgyártásban. A váznak köszönhetően a cselekmények kiindulópontjától a lezárásig minden adott. Ezt remekül tudta Sztárai Mihály kamatoztatni: miután elkészült *A papok házasságáról való komédia*, vette ugyanazt a cselekménysort, a központi témát, a cölibátust lecserélte a külső és belső papság kérdésére, és betoldott néhány utalást, amely összekötötte a két komédiát.

A két komédia ebből az eljárásból adódóan gyaníthatóan egymás után, rövid időn belül keletkezhetett.[49] Latzkovits meglátása szerint: „a *papok házasságáról* szóló töredék 1544 és 1550 között íródott, az *Igaz papságnak tiköre* pedig 1545 és 1550 között. […] Megítélésem szerint körülbelül ez az, ami biztonsággal állítható."[50]

E kérdésben tulajdonképpen a hiánytalan példány alapján sem igen lehet továbbmenni. Annak ellenére sem, hogy Sztárai mindkét komédiája tartalmaz – gyaníthatóan legalábbis – a keletkezés idejére utaló évszámokat. Egyiket sem tudjuk azonban használni, mert vagy sajtóhiba, vagy félreszámolás következtében egyiknél sem kapunk 16. századi évszámot. A kérdést s az ezzel kapcsolatos szakirodalmat Latzkovits Miklós kiválóan ismertette.[51] Az *Igaz papságnak tiköre* Nagy Szent Gergelyre s a pápává avatása óta eltelt 1048 évre utal, így azonban 1638-ra esne a nyomtatvány keletkezési ideje. *A papok házasságáról való komédia* esetében hasonló hiba alakult ki: Tamás pap egy ponton felsorolásba kezd, amellyel azt kívánja bizonyítani, hogy a pápák az apostolok halálát követően egészen a 10–11. századig házasságban éltek. Felsorolását a 873. évvel zárta le, majd ehhez hozzáfűzte, hogy „Immár kedig telyességgel csak ötszáz ötvenhárom esztendő, hogy telyességel elvötték a papoktól feleségeket". (D_1a.) Szabó Géza úgy vélte, hogy itt Sztárai az 553-as II. konstantinápolyi zsinatra utalt.[52] Latzkovits azonban azt feltételezte, hogy az 553 esztendő hasonló számítási hibából következ-

47 Horváth Cyrill, *A régi magyar irodalom története* (Budapest: Athenaeum Kiadó, 1899), 209.

48 A két komédia cselekményeinek összehasonlítását lásd: Kőrösi, „»A papok házasságáról…«: Beszámoló…", 271–273.

49 Latzkovits, „Mikor és miért…?", 26–27.

50 Uo., 30.

51 Uo., 23–26.

52 Szentmártoni Szabó Géza, „Székely István: *Zsoltárkönyv*", in Székely István, *Zsoltárkönyv: Krakkó, 1548*, szerk. Kőszeghy Péter, Bibliotheca Hungarica antiqua 26, kísérőfüzet (Budapest: Argumentum Kiadó, 1991), 45–46.

zik, mint az 1048 esztendő a másik komédiában. Meglátása szerint ugyanis itt Sztárai az 1123-as lateráni zsinatra akart utalni. Ez esetben az 553 esztendő a mű keletkezési évéből kivont 1123-ból ered, ami elcsúszott valamilyen félreszámolás következtében,[53] hiszen a helyes évszám valahol 421–427 között lenne, ha 1544–1550 közé tesszük a megírás idejét.

A kérdés kapcsán a következőket lehet kiemelni. A 19. század közepén Toldy által megtalált töredék nem tartalmazta már azt a részt, amelyben Tamás pap megindokolja, miért kezdett a nős papok felsorolásába. A sors fintora, hogy ez az információ a töredék előtti lap utolsó soraiban olvasható. Ez alapján bizonyos, hogy Sztárai két dolgot igyekezett bizonyítani: egyfelől azt, hogy a keresztyén egyház államvallássá válásától, vagyis a 4. századtól egészen a 10. századig házasodtak a felsőklérus tagjai; másrészt pedig amellett érvel, hogy a cölibátust már régen kötelező erejűvé tették, de csak nemrég sikerült érvényre juttatni:

> **Pápa:** Noha az apostoloknak feleségek volt: De osztán nem vólt az apostolok után való papoknak.
> **Tamás pap:** Én kedig a Szentegyháznak *Krónikájá*ból megbizonyítom, hogy a jámbor pispekek, papok Krisztus Urunknak halálának utána szinte ezer ösztendeiglen házasságban éltenek. (C_8b.)

Noha Sztárai többször is utal II. Calixtus pápára, akihez a lateráni zsinat köthető, elképzelhető, hogy itt mégsem e zsinattal kell számolnunk. A komédiában Tamás pap idéz egy kánonjogi munkából is, a *Decretum Gratiani*ból. Ennek 27. artikulusa leírja, hogy először I. Calixtus (†222) tiltotta meg, hogy „prezsbiterek, diakónusok, aldiakónusok, és szerzetesek" ágyast tartsanak vagy megházasodjanak, illetve elrendelte azt is, hogy aki megházasodott, az váljon el.[54] Egyházi kánon e tiltásból először az elvirai zsinaton (300–309 körül) lett,[55] tényleges törvényerőre pedig az Első Nikaiai Zsinaton (325) emelkedett. Szabó 553-as és Latzkovits 1123-as évszáma mellett tehát akár még az is elképzelhető, hogy az utolsóként említett 873-as évszámhoz nem hozzáadni kell az 553-at, vagy éppen a kézirat keletkezési idejéből kivonni az 1123-at; hanem a 873-ból kell kivonni az 553-at. Ez esetben 320-at kapunk, vagyis a nikaiai zsinathoz közeli évszámot.

*A papok házasságáról való komédiá*ban található évszámok kapcsán azonban van egy másik, súlyosabb és alapvető probléma is. Mégpedig az, hogy a Sztárai által a püspökök és pápák kapcsán említett dátumok nem egyeznek azzal a szöveggel, amit feltehetően forrásként használt Sztárai. Ahogy az előző fejezetben közölt táblázatból is látható volt, Sztárai komédiájában három dátum található, mely szerint Agapétus püs-

53 Latzkovits, „Mikor és miért…?", 25.

54 A forrás elérhető: https://gratian.org/onewebmedia/Decretum%20Gratiani.pdf (hozzáférés: 2024.12.14).

55 *Concilium Eliberitanum*, internetes elérés: https://www.benedictus.mgh.de/quellen/chga/chga_037t.htm (hozzáférés: 2024.12.14). Az elvirai zsinat 33. kánonja: „De episcopis et ministris ut ab uxoribus abstineant. Placuit in totum prohibere episcopis presbiteris et diaconibus ac subdiaconibus positis in ministerio abstinere se a coniugibus suis et non generare filios. Quod quicumque fecerit ab honore clericatus exterminetur."

pök 494-ben, Adrianus püspök 533-ban és Római János püspök 873-ban élt, tevékenykedett. Robert Barnes felsorolásában azonban, melyből elképzelhetően Sztárai dolgozott, ezek az évszámok egészen más pápáknál szerepelnek: Barnes 494 helyett a 484. évhez köti Gelasius pápát, majd őt követi Agapétus az 533-as évvel, és Adrianus a 873. évvel. A Sztárai által említett utolsó pápához, Római Jánoshoz, vagyis XV. János pápához Barnes munkájában a 984. esztendő tartozik. Magyarán az évszámok eggyel elcsúsztak Sztárainál: vagy már a kéziratban, vagy a szedés során. E több mint száz év pluszszal (873 helyett 984) már sokkal reálisabb számot kapunk, feltéve, hogy itt a keletkezés éve a kiindulópont: 984 + 553 = 1537. Mindazonáltal még ez esetben sem kizárható a sajtóhiba lehetősége, így azzal is számolnunk kell, hogy 553 helyett 563-at veszünk, vagyis 1547-es keletkezési időt. Illetve a legbiztosabb, ha 1544–1550 közötti keletkezési idővel számolunk: 560-tól 566-ig. Mindenképp fontos azonban figyelembe venni, hogy ez a számolás is csak elmélet, amelyet, csakúgy, mint az 553-as és az 1123-as zsinatot, semmi sem támogat. Talán itt még azt hozhatjuk föl érvként a lateráni zsinattal szemben, hogy Sztárainak – a komédia szövege alapján – fontosabb lehetett annak kiemelése, hogy mikor szabadult fel az egyház a cölibátus rendelete alól: vagyis a dráma keletkezési ideje; mintsem az, hogy mikor emelkedett a cölibátus tényleges törvényi erőre.

5. A Toldy-töredék és a dán példány eltérései

Nem egyértelmű, hogy a 19. század közepén Toldy Ferenc által kötéstáblából kiáztatott töredék milyen funkciót töltött be a komédia nyomtatása során: kefelevonat vagy a nyomda raktárában feledett, kész példány volt-e. Az sem meghatározható, hogy a töredéket pontosan milyen mű kötéséhez használták fel, s mikor. Toldy mindössze annyit árul el e tekintetben, hogy a töredék egy „szinte XVI. századbeli erdélyi nyomtatvány borítótáblájából" került kiáztatásra együtt az *Igen draga es hasznos* […] *receptum*mal.[56] Az utóbbi adatból mindenesetre az tudható, hogy a Sztárai-féle komédiatöredék legalább tizenkét évig a Heltai-nyomda – vagy a Kolozsváron működő könyvkötőműhely – raktárában volt, hiszen a *Receptum* 1562-ben jelent meg.

Köszönhetően a Dániában őrzött példánynak, lehetőség nyílik azonban a két szöveg összehasonlítására, ami alapján további információkat nyerhetünk a kiadás történetével kapcsolatosan. A Toldy-töredék és a hiánytalan példány között jelentős eltérés nem fedezhető fel. Ennek ellenére mégis bizonyosak lehetünk benne, hogy a töredék és a teljes példány – legalábbis az utolsó ív – nem azonos levonatból származik, vagyis A és B variáns van előttünk.

Összesen hat eltérés van a két levonat között, a legtöbb a D_4a jelű paginán. Nem mindegyik esetében dönthető el azonban, hogy az eltérés a nyomtatás vagy a töredék kötéstáblából való kiszedése (s ezáltali sérülése) során keletkezett-e:

56 Toldy, „Adalékok…", 22.

	Folio	Toldy-töredék	Dán példány
1.	D_1a	Eccles.hiſt;lib. 5. cap.	Eccles.hiſt,lib. 5. cap.
2.	D_4a	oßtozánac	oß˚tozánac
3.	D_4a	**I** ERE.P.T	**B**ERE.P.T
4.	D_4a	$T_a$lálunc	T**a**lálunc
5.	D_4a	$_1$lene	**kel**lene
6.	D_5b	1 5 5 0	1 5 5 0**.**

Az első esetben egy írásjelváltozás figyelhető meg (; ⟶ ,) – ugyanakkor elképzelhető, hogy a dán példányban a vessző feletti pont a festékezés tökéletlensége miatt hiányzik. Megjegyzendő ugyanakkor az is, hogy a töredékben található pontosvessző sem a komédiában használt betűkészlet, sem más, a nyomda által használt betűkészletben nem kimutatható V. Ecsedy kézikönyve[57] alapján, a kolozsvári használat azonban bizonyos. A második esetben elsőre szintén a festékezés hibájára lehetne gyanakodni, itt ugyanis a Dán példányban a *ß*-nek mindössze a függőleges szára látszik:

2. ábra. Toldy-töredék

3. ábra. Dán példány

Elképzelhető azonban, hogy a dán példány esetében kiesett a betű a szedésből: a nyomda *ß*-e ugyanis különleges eljárással készült az 1550-es években. Kolozsvárnak tudniillik nem volt készlete a kérdéses betűből, a betűt egy nyújtott *s* és egy *3*-as egymás alá szedésével állították elő. Ebből adódóan vagy a nyomtatási folyamat során, vagy egy esetleges korrektúrázási visszaosztás következtében csúszhatott el a *3*-as szám, emiatt nem látszik a nyomata a dán példányban.

A harmadik esetben betűcserére lehet gyanakodni, a hibásan szövegbe kerülő I helyére B betűt raktak. A negyedik és ötödik esetben pedig a töredéknél (gyaníthatóan) a szedés átemelése során kiestek és elcsúsztak betűk: a táblázatban az alsó indexben található betűk rendkívül halványan látszódnak csak, s a sorhoz képest meghatározóan lejjebb, elcsúszva helyezkednek el a nyomtatványban. Az utolsó eltérés végül szintén írásjelváltozás. Illetőleg ugyancsak nem egyértelmű, hogy a töredékből a lap sérülése következtében hiányzik-e a pont. Meglátásom szerint azonban megkockáztatható, hogy a Toldy-töredékben, vagyis az A variánsban nem tettek pontot az 1550-es év után.

57 V. Ecsedy, *A régi magyarországi…*

6. A nyomtatvány tipográfiai hibái

Érdemes röviden említést tenni végül a nyomtatványban megfigyelhető tipográfiai, ortográfiai hibákról is. A Heltai-nyomda kiadói módszereit (értve ez alatt a kefelevonatok készítésének, javítások rendszerének megfigyelését) érintő átfogó vizsgálat még nem folyt. Mindössze egyetlen, az 1566-os év nyomtatványait érintő tanulmány van e tekintetben: Borsa Gedeon *Hogyan korrigáltak 1566-ban a kolozsvári Heltai-nyomdában?* című írása.[58] Ebből következőleg egyelőre nem egyértelmű, hogy az 1550-ben kiadott komédiában megfigyelhető jellegzetességek milyen összefüggést mutatnak a kolozsvári nyomda ugyanekkor kiadott nyomtatványaival. Előzetesen az a megérzésem, hogy a komédiában található hibák száma sokkal nagyobb, mint az ugyanekkor kiadott kolozsvári nyomtatványok esetében. Ennek vizsgálata azonban jelen témánkon túlmutat.

A komédia kiadásában felfedezhető legjellegzetesebb hiba a nyomtatvány, ezáltal a szedéstükör méretéből adódik. Feltehetően azért, hogy a nyomtatás során minél kevesebb lap kerüljön felhasználásra, igen sok esetben nem választották el egymástól a szavakat spáciumokkal, emellett jellemző a sortávok sűrítése is.

Érdekesebb jellemzője a nyomtatásnak a német nyelv jellegzetességeinek felbukkanása. Legszembetűnőbb a szóközepi és a szóvégi zöngés mássalhangzók zöngétlen jelölése. A jelenség föltehetően a szedő és a korrektor szász anyanyelvűségével magyarázható, néhány példa:

„mind reanc hozzág" [= hozzák], B_3b
„ki ßeretet az igaz házaſságot" [= szereted], B_5b
„Ladodé hogy mond az iras" [= Látod-é], C_8a

Emellett igen gyakori egy harmadik jelenség is, ami esetlegesen a szedő – és nem mellesleg a korrektor – gyakorlatlanságára utalhat. A harmadik leggyakoribb sajtóhiba a nyomtatványban, hogy hiányoznak, vagy épp felesleges és indokolatlan betűk szerepelnek a szövegben. A **betűk hiányzásának** két fajtája figyelhető meg a szövegben: 1. A szedő elfelejtette kiszedni a betűt (pl.: mikép[e]n – A_5a; ßů[k]ség – A_6b). 2. A szedésben valószínűsíthetően még megvolt, de az átemelés során, esetleg a nyomtatás előtt vagy során az kicsúszott, kiesett a szedésből. Utóbbi esetben a betű helye ugyan megtalálható a szövegben, ám helyén nincs a papíron tintafolt sem (pl.: m ndenůt – B_3b; Romam. 3 , [31 helyett] – B_4a). Felesleges, illetve **indokolatlan betűk** is találhatók a szövegben, amelyek nem származhattak sem félreolvasásból, sem ejtési sajátosságból; inkább a szedő figyelmetlenségének, esetleg a szedőszekrénnyel kapcsolatosan felmerülő problémák (szokatlan sorrend) eredménye. Például: et [*es* = és helyett] – A_6a; propketanál [= prophetanál] – A_6a; m^{3}õdám [indokoltalan *3*-as szám a szóban] – B_4b; ßent

58 Borsa Gedeon, „Hogyan korrigáltak 1566-ban a kolozsvári Heltai-nyomdában?", *Magyar Könyvszemle* 80 (1964): 79–83.

íra8 [a szóban *8*-as szám, *s* betű helyett] – C_6b; yalamit [= valamit] – D_3a.[59] Ugyancsak megfigyelhető a betűk **fejjel lefelé szedése**, például: Sóltár kőnynben – A_6a; Chriſtnſnac – B_6b; Luther pabnac – C_2a. Végül általánosan, de nem minden lap esetében megfigyelhető jelenség a **szavak hibás elválasztása** a lap utolsó szavainak esetében, a helyesen megadott őrszó ellenére, például: képmu- [B_1b][60] képmutato; enge- [B_3a][61] engemet; ha- [B_5b][62] hazaſſágba.

7. A forrásközlés elvei

A forrás közlésénél a betűhű átírás elvei voltak mérvadók. Az áttekinthetőbb és egyszerűbb olvashatóság érdekében azonban eszközöltetett néhány változtatás az eredeti szövegen. Ennek megfelelően nem tartottuk meg azokat a gyakran előforduló s a szöveg értelmezése szempontjából semmilyen többletinformációt nem hordozó, indokolatlan szóközhiányokat, amelyek a nyomtatványban olykor akár egy teljes sort is érintenek. Emellett a szöveg elrendezését is módosítottuk: az eredeti nyomtatvány egybefüggő folyószövegként jelenik meg, és nem alkalmaz semmilyen tipográfiai eszközt a tartalmilag vagy logikailag elkülönülő részek – például az egyes szereplők megszólalásainak – az elválasztására. A forrásközlésben az egyes szereplők megnyilvánulásait külön bekezdésekbe tördeltük, a megszólaló nevét pedig félkövérrel szedtük. Mindezeken túl azonban minden sajtóhibát jelölve [!], ám változatlan alakban hagytunk, az ezáltal nehezen értelmezhető részekhez pedig lábjegyzetben fűztünk magyarázatot. Ugyanez érvényes az írásjelekre is: mindegyik írásjelet megtartottuk, a mondatokat nem központoztuk a mai helyesírásnak megfelelően.

59 Nem ismeretes a kolozsvári nyomda szedőszekrényeinek beosztása, mindenesetre, ha a debreceni nyomda 1697-es beosztásából indulunk ki (lásd: V. Ecsedy, *A régi magyarországi…*, 389.), úgy a legtöbb betűtévesztés egy-egy rekesszel való mellényúlásra vezethető vissza (horizontális vagy vertikális irányban).

60 Őrszó: tato

61 Őrszó: met

62 Őrszó: zaſságba

A PAPOC HA-
ZASAGAROL VA-
lo Comoedia.

Scarinaj [!] Mihal a'
Laskai Plebanos
altal ßerzettet.

CRACOVIAE.

1550.[1]

{címlap}

{üres oldal}

A PAPOC HA-
ZASAGROL [!] VA-
lo Comoedia.

PERSONAE.

1 Gyermec.
2 Antal Biro.
3 Barbás Biro.
4 Beretzc Pap.
5 Tamás Pap.

1 A címlap versója üres, az A_2 lapra nyomtatott szereposztást követeően a dráma szövege annak versóján kezdődik; a nyomtatás során oldaltöréseket nem alkalmaztak, az egyes színeket vizuális elválasztók (nagybetű, sorkihagyás) különítik el egymástól. Jelen átiratban az ívszámok kapcsos zárójelben kerültek megjelenítésre, mindig az adott laphoz tartozó szöveg végén; amennyiben a laphoz tartozott őrszó, az lábjegyetben olvasható.

6 Frater Lukats.
7 Vicarius.
8 Piſpec.
9 Papa.

{A_2a}

GYERMEC.

Tißtelendő vraim, kegyelmetec eleybe iő ttem, hogy valamit beßélyec kegyelmettec elő t. Iol iſmerem kedig az én gyermec vóltomat, es eſemnec reuidségét, hogy kegyelmetec elő t így nem ßólhatoc, a' mint a' tű méltoſagtoc keuannáia: Kérem ezokáért kegyelmeteket, hogy beſédemnec vétségét meg bochaſsatoc.

En is kegyelmeteckel egyetembe hálat adoc a' mindenhato WR Iſtennec hogy eßt ez áldot idő t adta érnűnc, kibe moſt élűnc: noha egyéb képen mindẽféle nyomóruságba vagyunc: Es hogy az ő ſent ßerzéſsénec igaz vóltát, az az, az ő ßent hazaſságának rendelését, minden álapatbeli embereknec meg ielentő tte, es ßentséges vóltát az ő ßent igiiebe meg mutota. Nẽ kel gondolnunc euelis, hogy nagy ſokan vadnac e' moſtani idő be, kiknec {A_2b}[2] kellemetes a' fertelmes parázna élet, es vtálatos az igaz hazaſságbeli tißta élet: Es hogy nekic[3] vadnak, kic noha a' hazaság nelkű l nem élhetnec, de azért a' ßent hazaſságnac rendit nem bő chű lic. Mert azoc minnyaian az ő rdegtő l meg vackitottac, es ſem tudgyác, ſem ęrtic e' ßent ßerzéſnec eredetit, auagy fundamentomát. Innen vagyon az, hogy ezec a' ßent hazaſágot nem tißta, hanem fertelmes életnec alittyác: Es innen vagyon, hogy eßt mondgyác: Nem illic hogy a' pap meg hazaſodgyéc. Mint ha a' papot kű lemben teremtő tte volna az WR Iſten, hogy nem mint az egyéb embereket. Efféle hamis vélekedés mind a' nagy tudatlanságbol, vakságbol, es az WR Iſtennec igiinec fogyatkozasából vagyon: Mert valahol az WR Iſtennec igiie ninchen, ot minden viſſafordultság vagyon: ot a' iót gonoßnac, es a' gonoßt iónac mondgyác:[4] Es {A_3a}[5] ot az emberec az Iſten rendelesénec es ßerzésénec ſemmi okát nem tudgyác, ſẽ gondolyác. Effele tudatlan es vac emberec kő zzű l valo az Antal biro is, ki maydan kegyelmetec eleybe iő: Am ihol iő a' nagy bottal: Ezokaért én tő bbet nem beßélhettec kegyelmetec elő t: Hallyuc chac, mely igẽ haragut orgouan báttyánc:[6] Feltő tte ő moſt az Orban ſű ueget,[7] mint én látő.

2 Őrszó: keleme-
3 a. m.: némelyek
4 Ézsaiás 5:20.
5 Őrszó: ott az
6 Népi szólás talán; eredete nem egyértelmű. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a mai Bács-Kiskun megyei Orgovány település 64 km-re van légvonalban Tolnától, ahol Sztárai lelkészi tevékenységet folytatott az 1550-es években.
7 „Felvette Orbán süvegét" – szólás. Itteni jelentése: kevélyen érkezik.

ACTVS PRIMI /
SCAENA PRIMA.

Antal Biro. Borbás Biro.

ANTAL. Soc immár a' mi ſoc, ßent Antal tudgya.[8] Ha az vraim akaryiác, immár en eßt el nem engedem.
BORBAS. Mi dolog Antal Biro, mi dolog? Mit dŏrgelŏdel?
ANT. Ió Borbás biro, ím ßinte hozzád megyec vala: Hallottále valaha ilyen chodát?
BORB. Michodát?
[**ANT**.][9] Am immar {A_3b}[10] mind meg néßnec a' papoc, hanem nagy choda?
BORB: Ame', a' volte az igen nagy choda? Hißem ŏkis ßinte olyan emberec, mint igaz mi.
ANT. Mert vettéc fel tahat a' papságot, ha meg akartac néßni?
BORB. Azért, hogy az Angyaloc nem iŏnec alá mẽnyorßágbol, hogy a' papságot feluegyéc: hanem embereknec kel aßt feluẽni, es abba eliárni.
ANT. Hogy mŏdhatnac Miſsét, ha házaſsac?
BORB. Hallodé, ió Antal biro: A mint én halottam a' predicacioba, az igaz házaſság, iambor élet: Mert Iſten ßerzette az emberi nemzetnec ßaporodásaért, es a' paraznaságnac eltauoßtatáſsaért. Ha kedig a' hazaſság iambor élet nem vólna, tahat mi ſem vólnanc iamboroc, miert hogy meg hazaſsultunc.
ANT. Szolhatz vgyã, Borbas biro, de nem vagyunc mi papoc, miſsét ſem mondunc.
BORB. Hallodé, ió Antal Biro, Az igaz papság, es a' miſse {A_4a}[11] mondás, nem egyéb, hanem az WR Iſtennec Igeienec igazán valo hirdetéſse, es az ŏ Szentséginec igazan valo oßtogatáſa, auagy ßolgáltatáſa. Hogy a' pap kedig igazan es iãborul meg hazaſsodgyéc, es vgy hirdeſse az Wr Iſtennec ßent Igeiet, es a' ßentségeket igazán oßtogathaſsa, ez nyiluan vagyon: Mert vállyon miképen feddeneie meg a' paraznákat, es az egyéb éktelẽ eletŭeket, hogy ha (tißteséggel mŏduan) ŏ magáis paraználkodneic, es éktelen életbe élne. Tudodé, hogy a' lopo embert, es az oruoknac társát tuduan nem téßic biroua: Mert az ŏ lopo társait fel nem akaßtana. Senkét azért biroua nem teßnec, hogy meg ne házaſſodgyéc, auagy feleségétŏl eluályéc, ha nem hogy minden embernec igaz tŏruént tegyen. Azonképen kel az igaz papnakis az ŏ papságába eliárni, mint az igaz bironac az ŏ birosságába. Nẽ azért válaßtyác a' papot az igaz pap- {A_4b}[12] ságra, hogy meg ne hazaſodgyéc, auagy feleségétŏl eluályéc: hanẽ hogy az Iſtennec ßent igeiét ßŭntelen tanulya: es mindennec igazzan hirdeſse, es az ŏ iambor életéuel ió példát adgyon, miképn

8 Páduai Szent Antal, a szegények, meddők és várandósok, az aratás, az elveszett tárgyak, az elnyomottak, az idősek és Portugália védőszentje.
9 A nyomtatvány szövege itt a következőképpen olvasható: „BORB. Michodát? Am immar" – A kérdőjelre utólag valaki kézzel jegyezte fel az „An:" jelzést.
10 Őrszó: mind meg
11 Őrszó: mondas,
12 Őrszó: ságra, hogy

[!] ßent Pál mondgya. Mert a' pap lelki biro: Es menyéuel drágáb a' lélec a' teſtnél, es a' marhánál: annyéual nagyob kárt vallunc, hogy ha igazan nem tanitandnac minket, es gonoß peldát adandnac minekünc.[13] Touabba, hogy egy ßoual meg érched: ſemmit nẽ árt az igaz házaſság a' papnac: Mert mind a' kettőt az Iſten ßerzette. Az WR Iſten kedig gonoßt nem ßerzet.

ANT. Miert teremtötte az WR Iſtẽ tahát az ẽbert?

BORB. Vedeßedbe, ió Antal biro, hogy az WR Iſtẽ főképpen két okért teremtótte az embert. Elöſßer azért, hogy az ő terẽtő Iſtẽet meg iſmeryie, ßereſſe, félye imádgya, dichiryie, tißtelye, es chac önneki ßolgályon. Maſotzor, hogy az ember {A$_5$a}[14] gaz [!] hazaſságbol valo magzatokat neuelyen e' főlden, az WR Iſtennec Neue dichiretire: kic az WR Iſtent azon képen meg iſmeryiéc, ßereſséc, félyéc, imádiác, dichiriéc, es hogy chac ő neki ßolgalyánac: es hogy fiurol fiura maradgyon az WR Iſtennec Neuénec iſmereti es dichireti: ki vralkodic mindeneken. A kic kediglen az igaz hazaſságnac köuüle élnec, es az WR Iſtennec Neue dichiretire igaz hazaſságbol valo magzatokat nem neuelnec: azokat az WR Iſten megátkozza, miképen Ieruſalembe bemenuén a' figefát meg átkozá, mert hogy gyümölchet nem találа rayta: Es azonnal meg aßa: miképen ßent Mathe Euangeliſta iryia.[15]

ANT. Mit teßen tahat a' házaſſockal?

BORB. Az igaz hazaſſokat, mind házoc népéuel meg áldgya, életeket meg hoßßabittya, marhaiokat meg ßaporittya, es végre az ő ßent orßágát, nekic adgya: miképen {A$_5$b}[16] ßent Dauid a' Sóltár könynben [!] mondgya.[17] Ezenképpen az igaz hazaſságba élo iambor papokat is meg oltalmazza a' fertelmetes élettől. A réßeges tudattlan papokat kedig meg átkozza, et [!] tőle el taßigálya: Miképen Oſeás propketanál, [!] cap. 4, önenmaga a' réßeges es tudatlan papoknac eßt mondgya: Meg vetötted, vgy mond, az én beßedimet es tudományomat: de bizony énis hátra vettlec tégedet, hogy nem léß papom ennkem.[18] [!] Szent Dauid prophetais eßt mondgya: Atkoßtac, vgy mond, azoc, a' kic az Iſtennec parancholattyatól eltáuoznac.[19] [!] Az WR Iſten kedig aßt parancholya, hogy ſenki ne paraználkodgyéc, hanem hogy minden ember (a' kinec a' maga meg tartáſra kiualtképen valo ayandeka nínts [!]) igazã meg hazaſſodgyéc, es ſenki ne paráználkodgyéc: Mert minnyaian, valakic meg nem házaſſodnac, es paraználkodnac, átkoßtac, [!] {A$_6$a}[20] akar papoc legyenec, s akar paraßtoc:[21] Hallodé ezeket Antal Biro?

ANT. Iól hallom: de mi ßűség [!] a' papoknac meg nöſßni?

BORB. Iay WRam Iſten, hogy még ſem fér feyedbe. Mi ßűkség a' paraßt embernec meg házaſſodni? Tudodé, hogy veßed [!] ember, a' ki chac önen maga akar élni e' vilagõ.

---

13 ?
14 Őrszó: igaz hazaſ-
15 Máté 11:11–14.
16 Őrszó: ßent Da-
17 Zsoltárok 115 vagy 147. [?]
18 Hóseás 4:6.
19 Zsoltárok 62. [?]
20 Őrszó: akar papoc
21 Hasonló tartalmú igehelyek: I. Korinthus 7:9. és Zsidó 13:4.

Oßtan, tudodé, hogy a' iambor polgar fiakból neuekŏdnec a' iambor polgároc, kic a' vároſnac ió teruẽyét attyoktól meg tanulyác, es oßtan azoc kŏzzŭl válaßtnac iambor eskŭtteket, iambor Birakat, kic a' vároſoknac dolgát igazgattyác, gondgyat viſelic, es minden hamiſság ellen a' vároſoknac igaz tŏruényét meg tarttyác es oltalmazzác: Azonképen a' kereßttyen annya ßentegyhazis Iſtennec egy kŏzenséges vároſſa: melybe ha mi eskŭtteket, Birakat, es iambor polgárokat, az az Igaz lelki paßtorokat, iambor pispekeket, plebanoſokat, predicatorokat, ca- {A$_6$b}[22] planokat &c akarunc valaßtani, nem a' goromba embert, a' vagy a' chorda páßtort válaßthattyuc, kic ſemmit nẽ tudnac az iráshoz. az WR Iſtennec igaſságát ſem hallottác, ſem ęrtettéc: hanem tudos es iambor embereket, kic ęrtic az iráſt. Kichoda tanulhattya kedig iobban az iráſt, es az WR Iſtenec igiiet mint a' iambor papnac iambor fia? Mert ez ßŭntelen az attyaual vagyon, az attyát halgattya, es az WRnac tŏruényét kŏnyen tanulhattya tŏle. Ez az vtán mind idueſséges tudománnyal, s' mind tißta es ßent élettel ßolgálhat az annyaßentegyházba minden botrankozáſ nelkŭl. Eßt is meg ęrched, ió Antal biro, hogy nem minden ember adhattya az ŏ fiát az oskolába: Az WR Iſten ſem válaßtot mindent arra.

ANT. Ertem: De nem tetzic ẽnekem: Mert hogy áldhattya meg az WR Iſtennec ßent teſtét, ha felesége vagyon?

BORB. Ho- {A$_7$a}[23] gy lehet a' biro, a' kinec felesége vagyõ? Tudodé, az Iſtennec ßent teſténec es vérénec áldáſa nem a' papnac méltoságából vagyon, hanem az WR Iſtennec igeienec hatalmából, melyel eßt az ŏ ßentségét ßerzette, eßt monduan: Vegyétec, egyétec, ez az én teſtem, mely tŭ erŏttetec halálra addatic. Iſmet: Ez az én vérem, mely tŭ erŏtetec kiontatic &c.[24] A papnac méltosága kedig nem egyéb: hanẽ hogy az Wr Iſten a' keſſeg által, es a' kereßtyen piſpekec altal ŏtet válaßtotta, az ŏ ßent Igeiénec hirdetésére, es a' ßentségeknec igazan válo oßtgatására, [!] mint toua felis meg mondam. Ezenképen válaßtya az WR, a' vároſſal egyetembe eskŭtecket, Birákat, polgárokat &c, erre, hogy az ŏ tißtekbe hiuen eliáryianac, iamborul es igazan chelekŏdgyenec: De azért az eskŭtteknec es biráknac hatalmoc es méltoságoc nem ŏmagoktol vagyon, hanem az WR-{A$_7$b}[25] tol es a' vároſtol. Szinte ezenképen vagyon a' papnakis dolga. Mert az ŏ hatalma es méltosága nem ŏnẽmagától vagyõ, hanem az WR Iſtẽtŏl, es a' kereßtyén annyaßentegyháztol: Így vagyon ez, orgouã báttya.[26]

ANT. Nó, nó: Hißem a' papnac ßŭznec kel lenni.

BORB. Kit tehetz ßŭzze erŏuel? Tudodé, hogy a' ßŭzeſség Iſtennec igen ritka aiãndéka, es chac annac adgya a' kinec ŏ akaryia. Chac az tartthattya [!] azokaért a' ßŭzeſséget, a' kinec az WR Iſten eßt ez aiandékot adta: Miképen Chriſtus WRunc ŏnen maga mondgya ßent Mathenal, cap. 19.[27] A ki meg foghattya, vgy mond, eßt e' beßédet, fogya meg: Az az: A kinec az WR Iſten meg adta a' maga megtartáſnac, auagy a' ßŭzeſségnec ayandékát, az élyen vele. De ió Antal biro, igen ritka ez az ayandéc.

22 Őrszó: plánokat
23 Őrső: gy Lehet
24 Máté 26:26.; Márk 14:22.; Lukács 22:19.; I. Korinthus 11:24
25 Őrszó: tol es a'
26 Lásd az 5. lábjegyzetet.
27 Máté 19:12.

ANT. Miért leßẽ pappa, ha ßűzeſséget nem tarthat?
BORB. Eßt lát, kichin volt ackorõ, {A$_8$a}[28] mikor az oskolába ment, es nem tudta, voltéez az ayandéc nala, auagy nẽ Tartható ßűzeſséget, auagy nem. Miért kedig, hogy az oskolába neuekedet, es az iráſt meg tãulta, es az WR Iſtennec Igeiét eßébe vő tte, nem illic hogy eßt ez ęrtelmet elreyche, es az annyaßentegyhaztol eltagadia :hanem [!] hogy iámbor életre adgya magát es hiuen az WR Iſtennec iuhait legelteſse. Ha kedig chac aßt tenneiec pappa, a' ki ßűzeſséget tarthat: én aßt mõdõ, hogy fél orßágba ſem iutnhuß [!] bẽnec. Miképẽ hogy ritka madár a' feyr hollo, es a' fekete hattyu, azonképẽ a' ßűz ember. Aßt alittodé, hogy mind ßűz pappoc azoc, a' kiknec a' feyeket meg nyirték? Minem mind igaz kappan az, a' kinec a' tareát el metzettéc:[29] Láſd meg chac, azért vgyan így kukurékol mind annac elő tte: igaz vgyã kergeti a' tikokatis. Ha nem hinnéd, én feyemen tő lt dolgot mondhatoc, ió {A$_8$b}[30] Antal biro,
ANT. Kérlec mondel.
BORB. Még a' ßegény gazdaßõy iffiab vala, ſoha egy kurua paptol meg nem ohatom vala: hanem végre oßtan egy eſtue a' ſetétbe egy hamuas fazakat buritéc a' feyébe, es eképẽ tauozéc el a' háztól. Azért mondom, iob hogy a' papoc házaſsoc legyenec, hogy nem mint ſoc iámbor ßő mélyeket meg rõtſanac, mind lelkekbe, s' mind tißteſségekbe. Az WR Iſten kedig a' házaſságot parancholya. De hogy a' papoc meg ne házaſſulyanac, aßt az WR Iſten ſoholt nem parantſolta: Ső t ßent Pal őrdegi tudomãnac mondgya, a' házaſſágnac meg tiltáſſát: 1. Timoth. 4:cap.[31]
ANT. Choda dolog, a' mit te beßeles: Mayd nem hinném, ha más ember mondanaia: De hogy ßomßédom vagy, meg kel hinnem: Mert tudõ, hogy igazmondo vagy.
BOR. Ső t nem choda dolog. Mert eféle fortély gyakran tő rténic eféle nételen pa {B$_1$a}[32] pokon. Nem hallottadé, miképen eſet volt egy pap, a' varga Orban házhearol, egy mezitelen hát ſubában, a' cherres kadba?
ANT. Patuar tudgya: hallám énis: De nem tudom, hogy ha igaz volt, auagy nem.
BORB. Nilvã valo dolog. Es imé nem meßße, a' hol tertent: Im chac Endrő den tő rtent. De hadiáryianac mind ezec: Mert az ő gonoſſagokat ki győ zneie elő ßámlálni? Mert ßántalan helyeken ű ßtéc, vertéc, kergő ttec ő ket. Mennye ſoc ártattlan gyermetskéknec nyakokat kitekertéc kuruaiokal egyetembe. Annac okaért ennekutanna teis arra inched, nem chac a' papokat, de még az egyęb kő z embereketis, hogy meg házaſſodgyanac: Mert az igaz házaſságot Iſten mindennec parancholya: De a' paráznaságot mindentő l tilttya.[33]
ANT. Tahat, ki tiltotta volt meg a' papoktol a' házaſſágot?

28 Őrszó: mikor az
29 Kappannak az a kakas neveztetik, melyet fiatal korában kiheréltek. Ennek mintájára a kifejezést használják a nők körül legyeskedő idősebb, impotens férfiakra is.
30 Őrszó: Antal
31 I. Timóteus 4:3.
32 Őrszó: pakon.
33 Hasonló tartalmú igehely: Zsidó 13:4.

BORB. Calixtus papa, es az után a' tőb képmu- {B$_1$b}[34] képmutato [!] pápác, kic a' hamis ßűzeségel akartac emberec kőzet dichőkedni.
ANT. Szolhatz te ennekem: De vagyon ennékem egy papom, ki titkonis meg mondota volna eßt ennekem: de még eddiglen mind aßt mondotta, hogy az Iſten aßt hatta, hogy a' papoc meg ne házaſſodianac: Mert az Apoſtoloknakis nem volt feleségec. Azért im hozzaia megyec: Teis mẽnyel a' te nős papodhoz, es hiyuc a' vicarius eleybe őket: vályéc ottogyan el, melic igazbat mõd.
BOR. Bátor Iſten hiréuel: chac hogy az után teis aßt fogadiad, a' melyic igazbad [!] mond,
ANT. Nyiluã aßt fogadom: Igazán mondom.

ACTVS SECVN-
DI, SCAENA PRIMA.

Antal Biro. Beretzc Pap,

ANTAL. Tududé mint vagyon a' {B$_2$a}[35] dolog, Beretzc vrã?
BERE. **PAP**. Mi dolog, ió Antal Biro?
ANT. Igen vetekedém Borbás biroual a' papoc házaſſagárol. En mind elő hányám neki azokat, a' kiket te ennekem mondottál vala: de azért ſemmit nem kaphattéc raytta. Valahól őrdegbe tanulta, oly igen tudgya az iráſt, hogy ha plebanos volna is, meg érnéie véle. De im aßt végeßtűc ketten, hogy a' Vicarius eleybe mennyűnc: ő is elhiia az ő nős papiát: azért iere teis én velem: vályéc el ot, mellyitec mond igazbat.
BE Bátor ne műuelted vólna, ió Antal. biro: Mert nem ió ſokat vetekődni e' dolgokrol ſoc ember előt.
ANT. Nã félß, ió Beretzc vram: Mi dolog?
BE. Iere bátor: mennyűnkel: De ióI tudõ, hogy a' Vicariusis mi velűnc tarttya. De én aßt akarom, hogy a' barátoc kőzűlis legyenec a' tőruénybe.
ANT. Otan hiiunc a' Calaſtrombeli barátoc kőzzűlis egynehányat, a' kic tudósbac. {B$_2$b}[36]
BE. Bátor: De chac frater Lukachot hiiuc el: ßinte meg éryiűc véle
ANT. Ha lehet, mi mennyűnc előßer oda.
BER. Bátor: De iertec iobban: Mert im hol ió Borrbás biro is az ő nős papiáual.
ANT. had iáryion chac: El válic még ma, hogy ha igazán nőßet, auagy nem.

34 Őrszó: tato
35 Őrszó: dolog?
36 Őrszó: BER.

ACTVS SECVN-
DI. SCENA [!] SECVNDA.

Borbas Bir. Tamas pap.

BORB. Az Antal biroual igen feddettem te erő̃tted, io Tamas Vram, a' papoc házaſſága felő̃l. Iol tudod kedig, hogy ő̃ ßegény tudattlan es egy goromba vacparaßt: Ezokaért a' papoc ãnyéra elhittetéc ßegẽt, hogy még a' predicaciora ſem megyen. Es nẽ tud egyebet mit mondani, hanem chac vgyan azon egy bakot nyuzdogalya, hogy nem ió a' papoknac meg házaſſo- {B_3a}[37] hazaſſodnioc, mert oßtã nẽ mondhatac [!] miſsét. En eleget ßoléc neki: de a' mint látõ keueſet fog rayta. Hanẽ végre oßtán aßt végezző̃g, [!] hogy a' Vicarius eleybe mẽnyű̃nc, es hogy ő̃ is elhiia az ő̃ papiát: De tudom, hogy a' Vicarius is ő̃ meleyec vonßon. Mert tudom, a' farkas farkas mellett ßokot orditani. Ezokaért iol gondol [!] reaia, hogy az Iſtennec igaſſagáual meg győ̃zd ő̃ket, es az ő̃ hamiſſagokat: Mert iól tudom hogy ahol valami rauaſſágoc leßen, es álnakságoc, mind reanc hozzág. [!] Annac felő̃tte még tő̃mletzelis kezdnec fenyegetni, ielesben hogy ha a' barátoc kő̃zzű̃lis leent valamely ot: Mert azoc nẽ ő̃remeſt válhatnánac el az appátzáktol.

TAMAS PAP. A mi Wrũc Ieſus Chriſtus, ßent Lucátsnál az ő̃ Euangeliumiánac 21, réßébe, eßt nyilvã meg mõdotta minekű̃nc, hogy az ő̃ ßent Neuénec dichireteért es kő̃uetéſeért, m ndenű̃t [!][38] háborgatnac es {B_3b}[39] kergetnec minket, tő̃mletzre vetnec, végre meg is ő̃lnec:[40] Mikepen kergettéc es haborgattác a' ßent Apoſtolokat, vertéc, tő̃mletzre vettetéc, vegre megis ő̃ltéc. De Chriſtus Wrunc vgyan ottan igiretet is tő̃n, es eßt parancholа minekű̃nc, hogy mikor vittetű̃nc a' papi feyedelmec es kiralyoc eleybe, egyßálatis ne felyű̃nc: Mert ő̃ ád minekű̃nc oly nyeluet es bő̃lcheſeget, melynec ellene nem mondhatnac ſem álhatnac, igaſſággal, a' mi ellenségű̃nc: Iollehet, hamiſſaggal ellene mondhatnac es álhatnac.[41] Azért chac ő̃ benne kel biznunc, es ő̃ tő̃le kel kérnű̃nc ſegétſeget: Igy ßól a' ßent lélec ßent Pál apoſtol általis, es vigaßtalya a' kereßtyeneket, Romam. 3[1], eßt [!][42] mõduán: Ha az Iſten melletű̃nc: valyon s' kiál [!] ellenű̃nc?[43] Ezokaért ſe halal, ſe êlet, ſe ehſég, ſe ßõiuſag ſẽ mezitelenség, ſe çlő̃s tő̃r, minked [!] el ne ßakaßõ az WR Iſtennec ßeretetitő̃l, mely a' {B_4a}[44] a' Chriſtus Ieſusba vagyon es a' mi bizodalmũc chac ő̃ bẽne legyẽ.[45]

---

37 Őrszó: dnioc,

38 A „mindenütt" szó „i" betűje hiányzik a nyomtatványból, ám a helye ott van. Így valószínűleg a betűtest a szedést követően az átemeléskor vagy a korrektúra folyamán elvégzett javítások során elmozdulhatott.

39 Őrszó: kergetnec,

40 Lukács 21:12; 16–17.

41 Lukács 21:14–15.

42 Hasonló a helyzet, mint az előző lapon a „mindenütt" szó esetében, itt az „1"-es csúszott ki a szedésből.

43 Róma 8:31.

44 Őrszó: Chriſtus

45 Róma 8:35.

BOR: Bizony énis aßt hißem es vallom: De im aßt chodálom, hogy houa lőnekel, es hogy nem iőnec el imar, ha a' Vicarius eleybe akarũc mẽni. Im meg látõ hogy ha othõ vagiõ az Antalbiro. Ninchẽ bizony. Bátor chodaly rayta, hogyha a' Claſtrõbanẽ mẽtenec: es hogy a' farkaſſoc[46] kőzzűl egyet valamelyet reanc nẽ hiiác Mert eſt [!] im láttyuc ßőműnkel, a' mint meg mzõdám, hogy [!][47] vgy vagyon, hogy ha az egyi [!] farkas orditand, a' tőbbi mind meleie gyűlekőznec. Mi kedig chac kettẽ vagyũc, es ketten léßűnc, vala mint járunc.

TAM. Vgy vagyon, hogy chac ketten vagyunc: De harmadikis leßen miuelűnc, az Iſten, ki mind ez világon valo embereknél bőlcheb, erősb es hatalmasb.

BORB. Maga bizony igy vagyon. Nó, im elmegyec, meg látom, houa mentenec, es mit ßerez- {B$_4$b}[48] nec: addég: telégy veßteg it, es kónyőreggy az WR Iſtennec, hogy legyẽ miuelűnc, es meg ſegűlyẽ minket.

TAM. Bátor.

IMADSAG.

Őrec mindenhato es élő WR iſten, a' mi Wrunc Ieſus Chriſtusnac őrecke valo ßent attya, ki a' te nagy ióuóltodból temagat [!] minekűnc, a' te ßent fiad altal, meg ielentőtted, es a' te ßent fiadrol mennyorßágbol, nagy felßoual, eßt kiáltottad, hogy őtet halgaſſuc.[49] Minden álatocnac teremtőie es megtartoia, a' te őrecken valo ßent fiaddal, mi Wrunc Ieſus Chriſtuſal, es a' ßent léleckel egyetẽbe, bőlch Iſten, ió Iſten, Irgalmas Iſten, igaz biro, es erős Iſten légy irgalmas ennekem, a' te ßent fiadnac, Ieſus Chriſtusnac altala, kit mi eróttűnc áldozattul, kőzbeiaroul, kőnyőrgeűl ßerzettél: Szentely meg engemet, igazgas tanich, es ſegits enge- {B$_5$a}[50] engemet: [!] A te ßent lelkeddel biryiad es igazgaſſad a' te hiueidet, es azoknac lakohelyeit, kic ßeretic a' te ßẽt igidet es hirdetic a' te ßẽt beßédedet Te vagy WR Iſten, ki ßereted az áldot igaſſágot, es gyűlőled az álnac hamiſſágot:[51] Te vagy WR Iſtẽ, ki ßeretet [!] az igaz házaſságot, es gyűlőled es meg tiltod a' fertelmes paraznaságot: Te házaſſitád Adámot, es meg ßẽteléd Abrahamot: Te meg tartád Abrahãnac igaz fiát Iſakot: es meg áldát [!] Iſaknak fiát Iakobot. Te tartád meg az igaz hazaſſagba Noe patriarkhát es az ő fiait a' bárkába, es elueßtéd egeß e' világot vizőzennel a' paraznaſágért. Te éltettéd mannáual a' pußtaba az igaz házaſſokat: es fegyuerrel leuagattád a' hamis paráznákat. Te ßereted az igaz hazaſságba élő patriarkhákat es prophetákat, es gyűlőléd a' hitettlen parázna Sidokat es poganokat. Te oltalmazzád az igaz ha- {B$_5$b}[52] hazaſſágba [!] Suſannátis, elſilyeßtéd a' nagy paráznaſagért Sodomát es Gomorrát. Te tőled vagyon a' Zakharias papnac fia kereßtelő Ianos, az ő attyaual Zakharias papal. Te

46 A betű a nyomtatási folyamat során meglazult és elcsúszott.

47 Nem egyértelmű, hogy milyen tévesztés következtében került a „z" a szövegbe.

48 Őrszó: nee:Addég

49 Lukács 9:35.

50 Őrszó: met

51 Zsoltár 119:163.; Zsidó 1:9.

52 Őrszó: zaſságba

válaßtád az igaz házaſságbol papſágra az apoſtolokat, es az vtan valo iámbor piſpekők̃et es papokat, kic az Apoſtoloc vtán ezer eßtendeiglen igaz házaſsába [!] éltenec, es tégedet iamborul es igazzã kõuettenec. Te mondottat [!] a' te ßent apoſtolod altal, hogy egy parázna ſem megyen be a' te ßent orßágodba.[53] Te tõrd meg ezokaért, WR Iſten, a' hamis es ßõmfén veßtõ életet: Ronts [!] el WR Iſten minden hamis papifeiedelmeknec ßerzését, es erõſſits meg az igaz igaſſágot: Ne vakits meg minket WR Iſten felyeb a' hitettlen poganoknál, kic ſoha nem tiltottác, ſem tilttyác az igaz házaſságot. Tißtich meg WR Iſtẽ a' papi életnec fertelmeſſégtõl [!] a' te annya ßentegyházadat, kiért {B_6a}[54] te halálra adtad a te egyettlen egy fiadat: Adgy minekũnc a' te ßent igiddel oly bõlcheſséget, melyel mi meg gyõzheſſũc minden elenségũnket. Tißtich meg WR Iſten az én ßũuemet es nyeluemet, ki ßent Eſaias prophetánac nyeluét eleuen ßẹnel meg tißtittottad, es azvtã predicalani bocháttad, hogy énis e' mai igyembe, a' te ßent igided bátoron valhaſſam, es az igaſságnac ellenségit, es a' paraznaságnac oltalmazoit, a' te ßent igiddel meg gyõzheſſem a' mi Wrũc Ieſus Chriſtnſnac,[55] [!] a' te ßẽt fiadnac altala, ki él es vralkodic te veled, es a' ßent léleckel egyetembe, mind õrecken õrecke, Amen.

ACTVS TERTII
Scẹna Prima. {B_6b}[56]

Frater Lukats. Borbas
Biro. Tamas Pap. Beretzc Pap. Antal
Biro.

FRAT: Lucats. Nó, Borrbás biro: Igen elhittet a' nõs papnac ßauát: De iuſſunc chac a' Vicarius eleybe: Bizon fogadom, hogy oly herre tétetem õtet, hogy nem lát e' két kedden napfént.
BORB. Maga ne ſies: Eluálaßtya az igaz tõruény, hogy ha annac meg kel lennyi.
F. LVC. Nó, vagy tõrueny, auagy nem tõruény: de bizony iol tudom, mint leßẽ a' tõruény. Legyetec veßtec chac it addiglan, még en ki hiuõ Vicarius vramat.
BORB. Mi is elmegyunc.
F. LVC. De bizony nem iõttec, hanem it kũn ályatoc: Mert netalántam nem végeßte még el a' ſoloſmát

53 Hasonló tartalmú igehelyek: Róma 1:29.; I. Korinthus 6:18.
54 Őrszó: te halálra
55 Az „u" betűt a szedő fordítva rakta be, ráadásul a betű el is csúszott, egy miliméterrel az alapvonal alatt helyezkedik el. N. B.: Az itt olvasható soroknál látszik, hogy a szedő nem feltétlenül tett technikai különbséget „n" és „u" között, mindkét betű szerepel mindkét hangpozícióban, ugyanez megfigyelhető a „p" és a „b" esetében is.
56 Őrsző: Frater

BORB. Eregy el hát, forgaſd rea a' keßerűt. Nem tetzic ez ennekem {B$_7$a}[57] Tamas vram, hogy a' baráth elő ßer a' Vicariushoz méne be: Mert aßt mondgyác: A ki előb iő a' molomba, az őrel elő ßer.
TAM. hadiáryion: hißẽ aßt, hogy minket is nẽ hágy az Wr Iſtẽ ezeknec hamiſsõ meg nyomaritanioc.
BERETZC. **P**. Hamiſsan? Eßt hallyad, ió Antal Biro. Im Hamiſnac mõdgya Vicarius vrãat.
TAM. **P**. Nó, mayd megválic, ha igaz leßẽ auágy nem.
ANT. Táhat mitakarna? Hißem ha igaz pap, igaz tőruéntis teßen.

ACTVS TERTII
Scaena Secunda

Vicarius. Antal Biro.
Bretzc [!] PaP. Tamas PaP.
Borrbas. Biro. Frater. Lucats.

VICARVS. Nó, Mit iártoc vala?
ANT. Tißtelendő Vicarius vram a' {B$_7$b}[58] im a' papokon nem alkhatunc meg ketten Borrbas biroual: Mert az egyic meg nő ßet.
VICA. Meg nő ßet?
ANT. Azért iőttűnc te kegyelmethőz, hogy igaz tőruént tégy benne, ha Iſten hattaé, hogy a' pap meg házaſſodgyéc, auagy nẽ?
VICA. Meg házaſſodgyéc? Melyic chac, a' ki meg nő ßet?
BERETZ. **P**. Imez: Még iméntẽ hamisnakis monda te kegyelmedet: Im iól halotta Antal birois.
VICA. Vigyétec a' tőmletzbe.
TA. **P**. Had ßólyac énis egyet, ió vram.
VICA. Nó, Iſtenemre mõdom, meg tanitlac heretnec Luther beſtye: viddel, videl: veßtegietec chac kuruafi Luthér beſtyéc.
BOR. Ne ßidogas azért, io vram, minyaian. Mi nem azért iőttűnc te kegyelmedhőz: Ezé az igaſſág? hogy még chac tőruént ſem téß az ẽberre, es addig meg fogod?
VIC. Nem teßec én tőruént effélékre pápa hire nelkűl.
BOR. Iſtenis ne vigyen {B$_8$a}[59] tégedet az ő ßent orßagába pápa hire nelkűl.
F. **LVC**. Te Borrobas biro: Nám mondám, hogy igy leßen ez.

57 Őrszó: Tama.
58 Őrszó: im,
59 Őrszó: tégedet

BORB. Bizony nagy iól iárál véle, hogy a' tőmletzbe veteheted [!] ßegént: Nó, Veßtec chac ßűrkos nyaku ageb: Bizony meg rázon [!] a' chuklát nyakatba, [!] chac az én házam eleybe kaphaſſalac.
ANT. Bizony még én is nem igazlom eßt, hogy a' ßegẽy papot tőruéntelẽ megfogatta.
BORB. Ilyeténec ám ezec: De ha aßt mondottac volna rea, es ebből vádoltác volna meg, hogy egy kuruáual, tißteſségel mondua, foktác egyűc, [!] bizony ſemmi gõdgya nem vólna, auagy chac penßt vettec vólna rayta. De miuel hogy iãborul, Iſten parancholatytya ßerént, meg házaſſult, es iamborul élt, azért érdemlőtte, hogy a' tőmletzbe veſséc.
ANTA. En is aßt hißem bizony.
BORB. Nó, Bizony nem hagyom ßegént azért a' tőmletzbe veßni: ha {B_8b}[60] még ßinte pápahoz kel erőtte menẽis.
ANT. Iere, én is elmegyec veled: Láſſuc meg chac, mit mõd azis: Mert ha az is ilyen hamis leiend: ageb hidgyen oßtã őnekiec, mint olyan rauaßoknac.

ACTUVS QVARTI. SCAENA PRIMA.

Vicarius. Beretzc Pap.
Frater Lucats.

VICA. Valyon houa menénekel az agebec? Aßt fogadom, hogy a' mi ßẽtſéges papa atytyánkhoz mentenek.
BERE. **P**. Bizony énis aßt vélem: De nem hißem, hogy Antal biro oda ment: Mert az mi uelűnc tarttya vala.
F. **LVC**. Paraßtnac hißé te? Nó, hallám én fűl hegyel, mit mõd vala: hogy ageb legyẽ ő bátor, ha minekűnc hißẽ {C_1a}[61] tőbbé. Mert ő is meg bána, hogy im Vicarius vram a' Luter [!] papot tőruéntelen meg foga.
VICA. Megyűnc tahát? Mert ha tőruénre kezd kelni, minnyaian ßégyent kezdűnc vallani. Mert ha a' ßent iráſt kezdic reanc forgatni, a' mint tudgyatoc, a Luterec aßt igen iól tudgyác, valahol őrdegbe tanultác, két ßoual, auagy haromal annyéra meg kőtnec, hogy egyet ſem ßólhattunc elenec: Azért rea kellene gondolnunc.
F. **LVC**. Tudom én megyűnc. Im én elmegyec elől, ha te kegyelmed mondgya, es kérem a' mi ßentséges pápa attyánkat, hogy ne legyen tőruény bẽne: hanem, mihelyẽ ő ßẽtséges attyasága ide iőuend, azõnal meg egeteſſe.
VICA. bizony io leßen, hogy ha eléb oda iutnál az egebeknél.

60 Őrszó: még ßinte
61 Őrszó: tőbbé.

F. LUC. Nó, bizony eléb oda iutoc én: Mert azokat a' bolondoka[t],[62] ha ßinte ot volnánakis, hamar be nem bochattyác ők̃et: De én, mint egy {C$_1$b}[63] tekenős béka, akar hol is, betolyhatom magamat,
VICA. Iáry gyorſõ tahat. De nó, mit felelß te Beretzc pap a' Luter [!] paphoz, ha tőruényre kęl a' dolog?
BER. Te kegyelmed felelyen meg. Mert tudgya te kegyelmed, hogy én ahoz ſẽmit nẽ tudoc. En kedig ide ſem iőttem volna, ha Antal biro nem hit volna: Es kegyelmedhőz bißtomba nem iőttem volna. Mert én egy kifőldi roß Pater vagyoc: Soha nem laktam ſem Cracoba, ſem Parisba, ſem Boloniaba, hogy ennec e' Luther pabnac [!] tudnéc felelnem.
VICA Tahat medgyűnc?
BER. Láſſa te kegyelmed.
VICA. Nó, ha lehet, arra kéryiűc â mi ßentséges attyanc, Pápát, hogy ki ſe hozaſſa a' tőmletzből, hanem vgyan ottan elrekenchűc, auagy meg éteſſűc: es oßtan aßt mondgyuc, hogy ők̃maga hólt meg.
BERE. Bizony io leßen.
VICA. De imhol iő a' mi ßentséges Pápa attyanc, mind {C$_2$a}[64] piſpec vramal egyetembe. Térdre eſſűnc elotte, es vgy kérűnc áldomáſt ő tőle.
BERE. **P**. Bator.

ACTVS QVARTI.SCAENA SECVNDA.

PaPa. Piſpec. Vicarius.
F. Lucats. Bor. Biro.
Antal Biro. Beretzc. Pap.

PAPA. Nó: Michoda papot fogtál meg, Vicarius?
VICA. Szentséges pápa attyã, Egy heretnec papot fogtam, ki oly igen nagy héretnekségbe eſſet, hogy meg házaſſadot.
BORB. Mindenhato WR Iſten, heretneksége ez, mikor ember Iſtennec tőruénye ßerént meg házaſſodic?
F. LVC. Pórfitta vagy te: Veßtég halgatás a' te dolgot. [!]
BORB. Te kedig, mi ők̃rdeg {C$_2$b}[65] vagy felőtte ßẽnyes ſác: Kuc gombolyag fő̃ű, ßirtos frater: Te pußta confiteor.[66]

62 A „t" betű helye megvan a nyomtatványban, azonban semmilyen tinta nyom nincs ott, így feltehetőleg kicsúszott a betű a nyomtatás előtt, vagy során.
63 Őrszó: tekenős
64 Őrszó: piſpec
65 Őrszó: be vagy
66 A. m. álszent.

PISP. Veßtegietec agebec: Mit zergelő̃tec oda hátra?
BERE. **P**. Szentséges attyanc papa: oly heretnec pap ez, a' kit Vicarius vram meg fogot, hogy minden elhittette a' népet. Aßt mondgya, hogy nemkel a' ßenteket imádni. aſtis [!] mondgya, hogy nem kel bodog aßonnac oluaſni.[67] Aßt mondgya, hogy nem kel bő̃telni bodogaßonnac:[68] hogy ninchen Purgatorium: Aßt mõdgya, hogy a' hallotac vtán nem kel Miſsét mondani. Aßtis mondgya, hogy nem kel comparaciot oßtogatni:[69] hogy nem io a' lélec vátság:[70] hogy ſemmit nem haßnál a' harmitz Miſſe,[71] ſem a' paſſios Miſſe,[72] ſem a' ßent Sophia aßony Miſſeie:[73] ſem a' sóltár oluaſtatás: Miuel élyűnc tahat, Iſtẽnec ßent haláláért, ha ſemmi egyéb kereſetűnc ninch, es chac ßegény papoc vagyunc?
BORB. Chép, kapa, dolgod {C_3a}[74] ageb, ha nem akars [!] tanulni.
F. **LVC**. Aßtis mondotta, hogy nem Iſten ßerző̃tte a' Barátoc életét, ſem az apatzakét: hogy élhetnénekel tahat a' ßegény Barátoc, ha az apátzác nẽ volnánac: Mert nem vólna, ki nekic liktariomot[75] fő̃zne, auagy ki nekic chac moſnais.
PAPA. Nagy dolgoc ezec: Iſtenẽre moodom, [!] meg kelene a' Luter [!] Beſtyénec ezekért halni: tudgyad eßt.
PI. ßẽt Micklos piſpec[76] tudgya, hogy meg érdemli.
F. **LVC**. Ad kezembe chac, ßentſéges pápa attyám: ő̃nnen magam meg égetẽ az heretnec latrot.
BOR. Pápa attyam: Soha én aßt nem láttã, hogy fęlpereſnec [!] tő̃ruént tennénec: ha nem, hozd ki ő̃tet is. En aßt hißem, hogy meg felel ő̃ ezeknec.
PAPA. Ki hozzaſſã? Nó, mayd kihozzatõ: De bizony a' tűzbő̃l leßen az ő̃ feleleti: mert meg égetem.
BORB. Meg égeted? Miert égetnéd meg?
PAPA. Azért, hogy meg házaſſadot.
BOR. {C_3b}[77] Nem kellé aßt meg égetni, a' ki kuruálkodot?[78]
PAPA. Nem tudz te ahoz: Mert paraßt vagy te.
BOR. Vgyan ſe adgya Iſtẽ, hogy tugyã: Mert en jãbor házas ember vagyoc, nẽ olyã mint tű̃: Hogy nem égeted meg az apátza barátot, kinec tegéttlen[79] kuldolóba gyermeke lő̃t vala?
VICA. Veßtec Borbas biro: Nem tudodé kinec ßólaß te moſtã? Bizony ió vólna, hogy ha mayd meg nem átkoznánac tégedet.

---

67 Szűz Mária. Itt feltehetően a Máriához szóló zsolozsmára utal.
68 Augusztusban tartandó kéthetes böjt Szűz Mária mennybemenetele (aug. 15.) előtt.
69 Gyóntatási aktus, a bűnök egymáshoz hasonlítása, egyik minimalizálása a másik által.
70 A halál utáni üdvözülés megváltása pénzen, jószágon, hagyatékon.
71 Az elhunytért megszakítás nélkül harminc napon át tartott misesorozat.
72 Feltehetőleg a passiójátékokra gondol Sztárai.
73 Súlyos szükség esetén tartandó mise, melynek központi eleme a hívő pénzbeli felajánlása.
74 Őrszó: ageb,
75 Sűrű, gyógynövényekből főzött orvosság.
76 I. (Nagy) Szent Miklós pápa (819–867)
77 Őrszó: Nem
78 Az „á" betűből csak az ékezet látszik.
79 A. m. nemrég.

BORB. Atkoz bátor: Ehetem azért én affelő̊l, chac legyen mit: Chac Iſten ne átkozan engemet. hißem kedig bizony, hogy táuoly vattoc tű̊ az Iſtentő̊l.
ANTA. **B**. Lás dolgod: Nam mint hamiſſac vóltanac ezec.
BORB. Illyeténec ám ezec: La mint villagnac vala, hogy az apatzákat ßő̊mekbe hányom vala.
ANT. Mi ő̊rdeg apátzac voltanac azok?
BORB. Nem hallottade?
ANT. Nem hallottam ennęl tő̊bbé? hanem im moſt. {C4a}[80]
[**Borbás**] Im meg beßélem, chac halgaſd meg. Tegettlen Szakmáron[81] tul egy apátza barat kuldul volt ßépen barát modra: A feye meg volt nyirue [!], es vgyan azon kuldulásba gyermeke lő̊t.
ANT Kitő̊l hallottad te ezeket?
BORB. Atol, a' ki ßő̊méuel látta.
ANT. Nã mind latroc voltac. Medgyű̊nc a' ßegẽ Tamas papnac? Ne hadgyuc elueßteniec, ez álnac Sidóknac.
BOR. Ha akarod ßomßéd, hogy egyarãt fogiuc, ezennel mayd ßóloc nekiec.
ANT. Antalomra mondom, hogy akarom, ió ßomßédom.
BOR. Hallodé, Pápa atyam, vgy veßeſsétec el bű̊ntelen a' ßegény pap iambort, hogy valamelyet meg kaphatunc a' te nyaka nyiret papaidba, es ßű̊rkos nyako baratidba, bizony meg bottozzuc miis ő̊ket.
AN. Nem igaſſág ez. Nám tő̊ruéntelen akaryiátoc elueßteni a' nyaualyas emqert.[82]
BER. **P**. Amé, Antal biro, teis mireanc vagyé?
ANT. Tű̊reatoc {C_4b}[83] vagyoc tat: Mert iot [!] látõ, hogy hamiſſac vattoc,
PAPA. Nám mind reanc vadnac az agebec. Nó, ottan legyen tő̊ruény bẽne, kin talám elsű̊lyeßthettyuc [!] ő̊ket. Hallodé, Borbás biro: Im kihozzatom ő̊tet, es tő̊ruént teßec reaia.
BORB. Vgyãis aßt keuányuc mi.
PAPA. Mẽnyetekel, hozzátoc ki.
F. **LVC**. Bizony nem kellene ki hozni, ha egyéb lehetne benne: Mert mi it nem iol iárunc.

80 Őrszó: BORB.

81 Szakmár, mai Bács-Kiskun megyei település, Tolnától légvonalban 30 km-re található. A település a szekszárdi bencés apátság birtoka volt a kolostor alapítása óta. Lásd.: „A szekszárdi apátság prediálisai az ún. *fajszi székben* tömörültek. A prediálisok túlnyomó része nem Szekszárdon hanem az apátság egyéb falvaiban főleg az akkori Fejér megyében volt birtokos. A fajszi szék Kalocsa vidékétől le Fajszig, Nádudvarig terjedt. E székhez tartoztak a fajszi prediálisokon kívül Bátya, Malomér, Halászi, Nádudvar, Csatár, Iván prediálisai, ide tartozott még Pálfölde, Szatmár (Szakmár) és Varajt." Csizmadia Andor, „A szekszárdi prediálisok és utódaik a feudális korban", in Puskás Attila, *Tanulmányok Tolna megye történetéből III.*, 5–48 (Szekszárd: a Tolna megyei Tanács Levéltára, 1972), 13. Kiemelés az eredetiben.

82 A „b" betűt fejjel lefelé rakta helyére a szedő, utólag valaki ráírt a hibásan nyomtatott betűre egy „b" betűt.

83 Őrszó: vagyoc

ACTVS QVAR-
TI, SCAENA VLTIMA.

F. Lukats. PaPa Tamas
PaP. Borrbas. Biro.
Pispec. Vicarius.
Beretzc. Pap. An
tal. Biro. {C_5a}[84]

F. LV. Imhol vagyon, ßentséges papa attyam, az heretnec pap.
PAP. Nó, michoda hittől ßakat pap vagy te?
TA. **P**. Nẽ hittől ßakat az, a' ki Iſtẽnec tőruénye ßerént akar élni.
PA. Michoda? Iſtennec tőruénye ßerént? Hißẽ vgy kel élnie, a' mint én mondõ? [!]
TA. **P**. Nem Iſten vagy te.
F. LV. Vgy kelé ßólnod a' mi ßentséges papa attyãcknac?
TA. **P**. Tarch dolgod te.
BOR. Ne zaiog te kã barát.
PA. Papa vagyoc én.
TA. **P**. No ha a' vagy: Azért nẽ Iſtẽ vagy.
PA. Nám meg chufolß?
TAM. **P**. En nẽ chuffollac: hanem tennen magad chuffolot [!] meg magadat.
PISP. Hadgyatoc béket afféle beßédnec: Láſſatoc a' tőruény dolgához.
PAPA. Nó: Miért házaſſottál meg, te pap léuén?
TA. **P**. Azért, hogy Iſten hatta.
PAPA. Hól hatta?
TAM. **P**. Mikorõ Adamod [!] terőmte, aßt monda: hogy nem io az embrenec [!] őmaganac lẽni: hanẽ {C_5b}[85] hozzaa [!] haſsõlatoſt kel kereſni, ki néki életébe ſegétsége legyen.[86]
PAPA. Nem ßól a' papoknac ſem a' Baratocnac: hanẽ chac az embereknec.
TA. **P**. Hißem mind a' pap, s' mind a' Barát ember?
PAPA. Vgy vagyon.
TA. **P**. Tahat őnekic ſem ió egyedűl lenniec: Mert az Iſtẽ mondgya.
[**Pápa**. Hol mondja?][87]
TA. **P**. A Moſeſnec első kőnyuenec máſodic réßébe, ot vagyõ meg írua.
PAPA. Láſsatza piſpec vrã.
PIS. Ad ide az oculárt: Bizony olyha aßt mondgya.
PAPA. Had mondgya ő bátor: De mi aßt mondgyuc, hogy igy job, a' mint mi ßerzetűc.
TAM. **P**. Láſſatza vißontac mit mond azoknac az WR Iſtẽ, a' kic az ő ßerzéſe ellẽ chelekődnec, es terőkednec.

84 Őrszó: F. LVC.
85 Őrszó: ὸ hozzáia
86 I. Mózes 2:18.
87 A szövegkörnyezet alapján gyanítható, hogy itt kimaradt egy mondat.

PAPA. Hogy mond?
TAM. **P**. Iay tů nektec, vgy mõd, kic a' gonoßt iónac, es a' iót gonoßnac mondgyátoc.
PAPA. hol mondgya aßt?
TAM. **P**. Az Iſaias propheta kő nyuenec ő ttedic ré- {C_6a}[88] ßébe, ot vagyon meg irua.[89]
PA. Láſſatza Piſpec vram.
PIS. Bizony vgy vagyon.
ANT. **B**. Las las, akarom, eßt bizony, hogy mind helyén találya a' pap a' dolgot.
BORB. Veßtec chac ió Antal biro, bizony iobban meg ßorul a' kő rmec.
VICA. Ez ám: Nám mondám, hogy bizony reanc forgattya ez az íraſt, hogy ha tő ruényre bocháttyuc.
F. **LVC**. Bizony choda ez hogy nem tudunc neki ßolni. De bizony mayd ő nen magam meg vetekedem véle.
VICA. Io volna, ha aßt tehetnéd: De igen fő lec, hogy valami ßégyent találß feyedre.
F. **LV**. Aßt mõdodé te, hogy mind papnac, barátnac meg kel házaſſodni?
TAM. **P**. Aßt mondom: De nem én, hanem a' ßent íra8 [!] mondgya. Mert eßt mondgya ßent Pal: A paraznaſagnac eltauozaſſaért minden embernec meg kel házaſulni. Ertedé mit mond: Mindẽ embernec, vgy mond.
F. **LVC**. Hol {C_6b}[90] mondgya?
TAM. **P**. A Corintumbelieknec irt leuelénec, hetedic réßébe.[91] La hol vagyon meg irua, ha vac nem vagy?
F. **LVC**. Nem emberec ám a' Barátoc.
TAM. **P**. Tahat ő rdegec: bizonyaual iól tudom, hogy nem angyaloc.
VICA. Eßt nyerét ám. Nám mondám, hogy igy iárß.
BOB. Haza hamar ßirtes nyaku kanko barát: Bizony hamar nyakatba vonác a' vizes ſakot.
BERE. **P**. Szól teis hozza, Vicarius vram: Mit halgatz veßteg? Latodé, hogy ím mayd mind elálattya ő ket
VICA. Mit ßólyac én, ha ezec im minyaian ſem tudnac ellen, ſẽmit mondani.
PISP. Lás dolgot: Nám minyaian ſem tudunc ellene ßólani. hol hatta aßt az Iſten, hogy a' papnac fellesége legyen?
TAM. **P**. Piſpec vagyé te?
PISP. A vagyoc.
TAM. **P**. Pappé a piſpek?
PISP. Az.
TAM. **P**. Tudodé mit mond ßent pál Timotheus piſpeknec, elſő írt leuelénec, har- {C_7a}[92] harmadic [!] réßébe?
PISP. Nẽ tudom.

88 Őrszó: ßébe,
89 Ézsaiás 5:20.
90 Őrszó: mondgya
91 I. Korinthus 7:2.
92 Őrszó: madic

TAM. **P**. Tahat michoda fa piſpec vagy, ha chac eßt ſem tudod? La hogy mond. Ez kétség nekűl valo beßéd, vgy mond, hogy ha valaki piſpekséget keuán, ió dolgod [!] keuán: De ßűgség, hogy a' piſpec meg fedhettettlen legyẽ, nyayas, bőlch, iozan &c, hogy ne legyen réßeges, hartzos, hanem ßelid erkőlchű: Ne legyen patuaros, ſe feſuény: Es ki az ő háza népét ióI biryia: Iambor fiakat neuelyen.[93] Minekelőtte kedig e' ioságokat elő ßámlálya, nyiluán valo beßédel eßt mondgya, hogy a' piſpec egy aßonyálatnac féryie legyẽ:[94] Ertedé eßt, piſpec vram?

PIS. Nagy dolog ez: Nám én eßt ſoha nem hallotam tőbbé: Nám nem heaba ßolaß vólt, ió Tamas pap.

PAPA Aßt: hiszedé az ő beßédét: Nam mayd tégegetis [!] elhitet.

PISP. Hogy ne higyẽ ha Iſten mondgya?

PAPA. Soha nem vóltac házaſſoc ennec előtte a' pa {C$_7$b}[95] poc.

TAM. **P**. Pápa vagyé te?

PA. A vagyoc tat.

TAM. **P**. Tudodé hogy mond ßent Máthé Euángeliſta, az ő Euangeliomanac nyoltzadig [!] réßébe, ßent Peternec napárol?

PAp. [!] Nem igen iut eßembe.

TAM. **P**. Szépen oluaſtad tahát: Latodé hogy mond. Beméne Ieſus Simõ Peternec házába: A Simon Peternec napa kedig igen beteg vala.[96] hißem pap volt ßent Peter?

PAPA. A volt tat.

TAM. **P**. Ladodé [!] hogy mond az iras, hogy napa vólt: Ha napa volt? tahat feleségeis volt?

PAPA. volt annak előtte, hogy még apoſtola nem lőt volt.

TAM. **P**. De még azutannis vólt felesége, hogy apoſtal volt: es valahol predicálot, mindenit vęle viſelte.

PAPA. Nem hißem en aßt.

TAM. **P**. Akarodé, hogy meg bizonicham:

PAPA. Akarnám, ha meg nẽ bizonyi[t]hatnád.[97]

TAM. **P**. La hogy mond ßent Pál. Corinth. 9 {C$_8$a}[98] <u>Auagy nem ßabadé, vgy</u>[99] mond, minekűnc. (az az, én fiamal Barnabáſſal,) aképen vélűnc viſelni, a' mi házastárſinkat, miképẽ Peter, es Iacab vélec víſelic?[100]

PAP. Láſſatza piſpec vram, ha vgy vagyon: De bizony mayd reát [!] ſem kezdem hadni: Mert kintalám te is meg akars nőßni: Adgyatza en magamnac. Nó: ſemmi ez: Mert azután nẽ vólt azért a' tőbbinec feleségec.

---

93 I. Timóteus 3:2–4.

94 I. Timóteus 3:2.

95 Őrszó: poc.

96 Máté 8:14.

97 A nyomtatványban a „t" betű helye ki van hagyva, ám nem látszik a nyoma, valószínűleg ez a betű is kicsúszott a szedésből.

98 Őrszó: Auagy

99 Az aláhúzott szavak a nyomtatványban alá lettek húzva annak olvasója által.

100 I. Korinthus 9:5.

TAM. **P**. Szent Lucats Euangeliſta ßent Philepr̃ol eßt iryia, hogy négy leanya vólt:[101] Hißem feleségeis volt annac.
PAPA. Noha az Apoſtoloknac feleségec volt: De oßtan nem vólt az Apoſtoloc vtan valo papoknac.
TAM. **P**. En kedig a' Szentegyháznac Coronikáiabol [!][102] meg bizonyitom, hogy a' iãbor Piſpekec, papoc, Chriſtus Wrunc halalánac vtánna ßinte ezer õßtendeiglen[103] hazaſságba éltenec.
PAP. Kic vóltac volna azok?
TAMAS P. Spiridion, Cipriai Piſpec {C_8b}[104] házas volt:[105] Hiſtor. Eccle. lib. 10. Cap. 5.[106] Bonifacus Piſpec,[107] Iocundus neuũ papnac fia volt. Gelaſius pápa,[108] Valerius piſpeknec fia volt. Polycrates,[109] az Epheſumbéli piſpec, más piſpec fia volt. Eccleſ. hiſt, lib. 5. cap. Chriſtus Wrunc halalánac vtana négy ßáz, kilentzuen négy eßtendõbe élt Agapétus piſpec,[110] ez Gordianus papnac fia vólt. Iſmet Chriſtus Wrunc halalánac vtána õtßáz, harmitz három eßtendõiebe élt Adrianus Piſpec,[111] ez Hilarius piſpeknec fia vólt. Iſmet Chriſtus Wrunc halála után, 873, eßtendõbe élt Romai Iános piſpec,[112] ez Leo papánac fia vólt.[113] Immár kedig telyeſseggel chac õtßáz, õtuenhárom eßtendõ, hogy telyeſségel eluõttéc a' papoktól feleſségeket.
PAPA. Az idõbe, melyr̃ol te moſt emlekezzel, vgy vagyon, házaſsac vóltac a' papoc: de nẽ papkorokba házaſsottac meg: hanem az elõt, es vgy lõttec az után pappá: {D_1a}[114] De moſt mind pap, mind barát chac néki megyen.
TAM. **P**. Szent Pál eßt mondgya: 1. Corinth 9: Auagy nem ßabadé, vgy mond, minékũnc feleſségũnket vęlũnc viſelnũnc, miképẽ Péternec, es Iacabnac?[115] Szent Pál, mikor eßt irta, michoda álapatbéli ember vólt ackor? Szũz volté: házas auagy õ zuegy volté:
PA. Bezzec ßũz vólt.
TAM. **P**. Eßt nem bizonyithatod ſoha: Inkáb eßt bizonyithattyuc az õ mondasábol, hogy ßinte ackoris feleſsége volt. Nó, legyẽ ez, hogy ßũz vólt: Ved eßedbe mit mond it: auagy ßũz, auagy õzuegy volt, de aßt mondgya it, hogy ßabatsága vagyon feleséget venni, es aßt véle viſelni. Sent [!] pál kedig, pap volté ackor, mikor eßt irta auagy nem?
PAPA. Bezzeg pap.

---

101 ApCsel 21:8.
102 Utólag valaki egy vonással áthúzta a felesleges „o" betűt.
103 Tollal aláhúzott szavak.
104 Őrszó: házas
105 Spiridion püspök († 349 k.)
106 A felsorolás és a forrás kapcsán lásd a szövegközlés mellett közölt tanulmányt.
107 I. Bonifác pápa († 422)
108 I. Geláz pápa (kb. 410–496)
109 Efezusi Polycrates püspök (kb. 130–196)
110 I. Agapét pápa († 536)
111 I. Adorján pápa (712–795)
112 XV. János pápa († 996)
113 IV. Leó († 855) [?]
114 Őrszó: De moſt-
115 I. Korinthus 9:5.

TAM. **P**. Ha pap volt, es aßt mondgya, hogy ßabadʃága vagyon feleséget venni, es véle viʃelni, hogy nem volna tahát a' papoknac ßabad meg há {D_1b}[116] zaʃsodni, holot ßent Pál mondgya, hogy ßabad ŏnéki: Nem igaz ezokaért, hogy a' régi papoc elŏßer meg házaʃultac, es az vtán lŏttec pappá: mint touafel mondád.
PA. A Decretum[117] nem engedi, hogy a' pap meg hazaʃodgyéc.
TAM. **P**. Mit gondolunc véle, ha a' Decretum nem engedi, chac engedgye az Wr Iʃten: de még a' Decretumbais bizonság vagyon róla, hogy ßabad a' papnac meg házaʃulni, a' ki ßinte pappá ßenteltetetis.
PA. Nem emlekezem felŏle, hogy egy igetskeis vagyon a' Decretumba arrol: Mondgy chac egy igetskét, es ßabad légy.
TAM. **P**. A 84. diʃtinctioba, a' capitolomnac, Cum in prererito [!] &c. gloʃaiába igy vagyon irua: hogy régente ßabad volt a' papoknac meg hazaʃsodni:[118] Látodé papa vram, hogy papokat neuez, kic immár pappá ßenteltettec.
PAPA. Bezzeg nagy dolog ez vraim: Kichoda veßtette vólt tahát {D_2a}[119] el a papoktol a' házaʃságot:
TA. **P**. Calixtus pápa tiltotta volt meg elŏßer: Igaz ackor, hogy a' chalárd hamis barátoc tamadánac, es feleʃség nélkŭl e' világon ala s' fel kezdénec chalárdkodni: Azokhoz képeʃt tŏué, hogy telyeʃséggel meg tiltanáia a' papoktol a' házaʃságot: Maga a' barátoknac mindẽ Calaʃtrom mellet vólt apátzáioc.
PA. Nẽ ióé, hogy meg tiltotta volt?
TA. Nem ió: Mert ßent Pál ŏrdegi tudománnac mondgya, valaki az igaz hazaʃságot az emberektŏl meg tiltya.[120]
PAPA. Hól mondgya?
TAM. **P**. A Timotheus piʃpeknec irt elsŏ leuelénec, negyedic réßébe: La hogy mond. A ßent lélec Iʃten, iŏuendŏképen nyiluan meg ielentŏtte, hogy az vtólʃo idŏkbe, nemelyec elßakadnac az igaz hittŏl, es a' chalárd predicatoroknac ßauokat fogadgyác, es az ŏrdegi tudományoknac engednec, kic tettetes képen ió gyanánt hamiʃat ßólnac,[121] {D_2b}[122] Kiknec lelki iʃmerete, az ŏ gonoʃságockal meg vagyon bélegeßtetuén: Kic az igaz hazaʃságot emberektŏl meg tiltyác, es az eleʃségtŏl, melyet az WR Iʃten teremtet a' hiuŏknec, kic az igaʃságot meg iʃmertéc, hogy hála adáʃsal meg egyéc: Tuduán aßt, hogy az WR Iʃtennec minden teremtet álattya ió, es hogy ʃemmi megveté [!] benne ninch, yalamit [!] az ember hála adáʃsal meg éßic. Mert meg ßenteltettic az WR Iʃtennec igiie al-

116 Őrszó: zaʃsodni
117 A forrás kapcsán lásd a kísérő tanulmányt.
118 A Sztárai által említett szöveg a következő: „Cum in preterito concilio de continentie et castitatis moderamine tractaretur, [...] Ab universis episcopis dictum est: Omnibus placet, ut episcopi, presbiteri, diaconi, vel qui sacramenta contrectant, pudicitie custodes etiam ab uxoribus abstineant." Internetes elérés: https://gratian.org/onewebmedia/Decretum%20Gratiani.pdf (hozzáférés: 2024.12.14).
119 Őrszó: el a'
120 I. Timóteus 4:2–3.
121 I. Timóteus 4:1–3.
122 Őrszó: kiknec

tal, es az WR Iſtenhő̃z valo kő̃nyő̃rgés altal.[123] Szent Pál máſsutis ßól arrol, Heb. 13. cap: Ot eßt mondgya: Minden rendbéli emberec kozzet tißteletes az igaz hazaſság, es a' tißta ádgy: De a' paraznákot, es a' házaſság tő̃réket meg itili az WR Iſten.[124] Chac temagattolis gõdolhatnád aßt, hogy bizony bű̃n a' iót elueßteni.
PA. Michoda iot?
TA. **P**. Az Iſtennec ßerzéſsét. Am láſd, hogy ha nem ió az Iſtennec ßerzéſse. {D_3a}[125]
PAPA. Az Iſtennec minden ßerzéſi es chelekedeti ióc, es igazac.
TA. **P**. tahat bű̃n a' ió házaſságot elueßteni, kit az WR Iſten ő̃nenmaga ßerzet.
PAPA. Nagy dolog ez, a' mit te ßólaß: Hát mi mit bolondoskottunc, hogy ha ezec igy vóltac, am mint ím mõdod. Bezzeg bolondság ez mitő̃lű̃nc.
F. **LVC**. En nem męrtem [!] mõdani, ßentséges pápa attyám: de bizony chac rauaßkottunc, es paraznalkottunc még mind ez ideiglen.
PIS. Bizony én meg hazaſsuloc.
F. **LVC**. Bizony énis hozzam véßec egyet az apatzákban.
PAPA. Igen ſietec iamboroc: Szerezzetec ennékẽis egyet, ha ióc vattoc.
F. **LVC**. Szentséges pápa attyám, a' fő̃ apátzát vegyed te.
PAPA. Bizony ió léßen, chac hogy igen gyartod[126] ne legyen. Nó Piſpec vram, melyiket véßed te?
PISP. Valamelyic ßeretend, aßt eluéßem: ha énis ßeretem.
VICA. Megyű̃nc mi, {D_3b}[127] attyamfia Beretzc pap: Kereſsű̃nc mi is egyet egyet magunknac: Mert az vraim meg oßtozánac az apatzáckal.
BERE. **P**. Találunc miis magunknac: chac ne reſtelkedgyű̃nc.
VICA. Nem kellene am ßinte hatra maradnunc.
BERE. **P**. Had én ream chac: En meg ßerzem, io vicarius vram. Vay ki ßép két leant tudoc egyű̃t.
BORB. **B**. Hißẽ vége lehet volt etzer a' ſoc hamiſságnac.
ANT. **B**. Eßt ßeretem, hogy iámborul meg akarnac hazaſsulni: Maga bizony elő̃ßer nem tetzic vala.
BOR. **B**. Nám mondám, io ßomßédom, hogy io az igaz házaſság.
ANT. **B**. Bizony io: De én annak elő̃tte enyi végre nem ęrtettem volt: Mert engemetis elhitettec volt a' ſoc hamis papoc, barátoc. De ageb volna, ki eßt ioua nem hadnaia.
BO. **B**. Bátor, még holnaputanis a' legyen, a' ki eßt ioua nem hadnaia.

---

123 I. Timóteus 4:1–5.

124 Zsidó 13:4.

125 Őrszó: PA-

126 Ótörök eredetű szó, melynek általános jelentése 'csinál' – használatos volt azonban bizonyos szakmák terminus technikusaként is. Így például a bőrkikészítés során a bőr letisztításának folyamatát „gyarat"-nak, a letisztított bőrt „jartott"-nak hívták. Ez alapján itt átvitt értelemben talán a szüzességre, pontosabban annak hiányára kell gondolnunk. A szó etimológiája kapcsán lásd: Benkő Loránd, főszerk., *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára I., A–Gy* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1967), 1122. A szó korabeli használatára pedig lásd: Szenci Molnár Albert, *Dictionarivm LatinoVngaricvm...* (Nürnberg: Elias Hutter, 1604), F_6r; Szilády Áron, Szilágyi Sándor, *Okmánytár a hódoltság történetéhez Magyarországon* (Pest: Eggenberger Ferdinánd, 1863), 84.

127 Őrszó: attyam-

ANT. Kérlec tégedet, io borbás biro, io ßom {D$_4$a}[128] ßéd vram, hogy ennékem meg bochás hogy ilyen dérrel durral ßoltam veled: Mert a' mint ennekelőtteis meg mondam, engemet a' ſoc hamis papoc, barátoc hitettec vólt el.
BOR. Iſten meg bocháſsa: De ennekutana magadat efféléktől meg oltalmazd.
ANT. Minden igyekezetem es akaratom az: Azért ió ßomßédom, Iſten legyen veled.
BORB. Te veledis, ió Antal vram. Amen.

GYERMEC.

Tißtelendő vraim, halotta kegyelmetec a' vettekődéſt, mely vólt az vraim kőzet, az WR Iſtennec ßent ßerzéſſe felől, az igaz házaſság felől, Az egyic pártnac beßedéből meg ęrthette tű kegyelmettec, mely nagy vackságba es tudattlanságba legyenec azoc, kic a' tetetes ßűzeſséget még lelkeknec iſmereti ellenis meg akaryiác oltalmazni: {D$_4$b}[129] es minemű hituansággal akaryiác aßt támaßtani, oly mõndaſockal, kiknec az WR Iſtennec ßent iráſaba ſem helyec ſem fondamentomac ninch. A máſic pártnac beßedéből meg ęrthette kedig kegyelmetec, mely erős fõdamẽtoma es bizõsága legyẽ az igaz hazaſságnac a' ßent irásba: Mint ketteleßte legyen abban az WR Iſtẽ mindẽ embereket e' ßéles világon, azoktól meg válua, kiknec az WR Iſten a' maga meg tartáſſoknac, es az igaz ßűzeſségnec ayandékat adta: Mert azokat az Wr Iſten e' ßent hazaſságnac rendelesébe nem kőtteleßte, mint kegyelmetec bőuen e' vetekődésbe meg halotta.

Adgyunc ezokaért minnyaian telyes ßűből hálát az WR Iſtennec, ki az ő ßent Igaſságat, az ő nagy kegyelmeſségéből, meg ielentőtte: Es kéryiűc őtet, az ő ßent fianac, a' mi Wrunc Ieſus Chriſtuſnac általa, hogy az ő ßent lelkéuél [!] meg ayandekozzõ, {D$_5$a}[130] igaſságát naprol napra iobban meg iſmerheſſűc, es ez által a' meg iſmert igaſságba meg erősſitteſsűnc: hogy minden téuelygeſt hátra hagyuan, tißtã az ő ßẽt akarattyát keueſsűc. Amẽ.

CRACOBA
NYOMTATOT KE-
rekotzki Ferentz altal.
1 5 5 0.

128 Őrszó: ßéd
129 Őrszó: es miné-
130 Őrszó: hogy az ő